

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΗΣ
ΠΕΡΙ ΘΕΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ
ΠΕΡΙ ΜΥΣΤΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

Ω Ω

Πρόλογος
Χρήστος Τερέζης

Εισαγωγή
Αναστάσιος Ομ. Πολυχρονιάδης

Κείμενο, Μετάφραση, Σχόλια
Δημήτρης Κ. Χατζημιχαήλ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΖΗΤΡΟΣ

BYZANTINOI ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ 13

Διεύθυνση σειράς:

Βασίλης Κατσαρός, Καθηγητής Βυζαντινής Φιλολογίας Α.Π.Θ.

Εισαγωγή: Αναστάσιος Ομ. Πολυχρονιάδης

Κείμενο, Μετάφραση, σχόλια: Δημήτρης Κ. Χατζημιχαήλ

Στοιχειοθεσία: Κώστας Κορδαλής

Εξώφυλλο: Θωμάς Γκινούδης

Εκτύπωση: Λιθογραφείο Ι. Αντωνιάδη, Θ. Ψαρρά Ο.Ε.

Βιβλιοδεσία: Βιβλιοδετική Γ. Δεληδημητρίου

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: Εκδόσεις Ζήτρος

Πλάτωνος 2, τηλ. 2310 270184, 270884, Fax 271766
546 31 Θεσσαλονίκη

ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ

Ασκληπιού 6,

τηλ. 210 3626350, Fax (210) 3626360

106 80 Αθήνα

www.zitros.gr e-mail: info@zitros.gr

ISBN: 978 - 960 - 463 - 066 - 0

© 2008 Εκδόσεις Ζήτρος

Printed in Thessaloniki, Greece.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ: Χρήστος Αθ. Τερέζης	9
ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗ	11
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	15
Α. Τό συγγραφικό πρόβλημα τῶν <i>Ἀρεοπαγιτικῶν</i>	15
Β. Προσλήψεις καί Ἐπιδράσεις τῶν <i>Ἀρεοπαγιτικῶν</i>	28
Γ. Ἐγκωμιαστικοί λόγοι γιά τόν ἅγιο Διονύσιο τόν Ἀρεοπαγίτη	64
Δ. Τό περιεχόμενο τῶν <i>Ἀρεοπαγιτικῶν</i>	68
Ε. <i>Ἀρεοπαγιτικά</i> καί νεοελληνικό λογοτεχνικό ἦθος	95
ΚΕΙΜΕΝΟ-ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	165
ΣΧΟΛΙΑ	485
ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ	557
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	559

τοὺς ἐρωτικούς ὕμνους, ὧν οὐκ ἄτοπον ἐπιμνησθῆναι καὶ οἷον ἱεράν τινα κεφαλὴν ἐπιθεῖναι τῷ περὶ ἔρωτος ἡμῶν λόγῳ· /

161 15. Τὸν ἔρωτα, εἴτε θεῖον εἴτε ἀγγελικὸν εἴτε νοερὸν εἴτε ψυχικὸν εἴτε φυσικὸν εἵπομεν, ἐνωτικὴν τινα καὶ συγκρατικὴν ἐννοήσωμεν δύναμιν τὰ μὲν ὑπέρτερα κινουσαν ἐπὶ πρόνοιαν τῶν καταδεστέρων, τὰ δὲ ὁμόστοιχα πάλιν εἰς κοινωνικὴν ἀλληλουχίαν καὶ ἐπ' ἐσχάτων τὰ ὑφειμένα πρὸς τὴν τῶν κρειττόνων καὶ ὑπερκειμένων ἐπιστροφὴν.

16. Ἐπειδὴ τοὺς ἐκ τοῦ ἐνὸς πολλοὺς ἔρωτας διετάξαμεν ἐξῆς εἰρηκότες, οἵαι μὲν αἱ τῶν ἐγκοσμίων τε καὶ ὑπερκοσμίων ἐρώτων γνώσεις τε καὶ δυνάμεις, ὧν ὑπερέχουσι κατὰ τὸν ἀποδοθέντα τοῦ λόγου σκοπὸν αἱ τῶν νοερῶν τε καὶ νοητῶν ἐρώτων τάξεις τε καὶ διακοσμήσεις, μεθ' οὓς οἱ αὐτόνοήτοι καὶ θεῖοι τῶν ὄντως ἐκεῖ καλῶν ἐρώτων ὑπερεστᾶσι, καὶ ἡμῖν οἰκείως ὕμνηνται. Νῦν αὖθις ἀναλαβόντες ἅπαντας εἰς τὸν ἓνα καὶ συνεπτυγμένον ἔρωτα καὶ πάντων αὐτῶν πατέρα συνελίξωμεν ἅμα καὶ συναγάγωμεν ἀπὸ τῶν πολλῶν πρῶτον εἰς δύο συναιρουντες αὐτῶν τὰς ἐρωτικάς καθόλου δυνάμεις, ὧν ἐπικρατεῖ καὶ προκατάρχει πάντως ἡ ἐκ τοῦ πάντων ἐπέκεινα παντὸς ἔρωτος

θα ἦταν ἄτοπο νὰ θυμηθούμε καὶ νὰ τοποθετήσουμε σαν μιὰ ἱερὴ κορωνίδα στο τέλος τοῦ λόγου μας γιὰ τὸν ἔρωτα.

Ἀπὸ τοὺς ἐρωτικούς ὕμνους τοῦ αἱγιότατου Ἱεροθέου

15. Τὸν ἔρωτα, εἴτε θεῖο εἴτε ἀγγελικὸ εἴτε νοερό εἴτε ψυχικὸ εἴτε φυσικὸ τὸν ονομάσουμε²³⁶, θὰ τὸν ἐννοήσουμε ὡς μιὰ ἐνωτικὴ καὶ συνεκτικὴ δύναμη, ποὺ κινεῖ κατὰ πρῶτον τὰ ἀνώτερα στὴν πρόνοια γιὰ τὰ κατώτερα, κατὰ δεύτερον ὅσα βρίσκονται στὴν ἴδια τάξη σὲ μιὰ κοινωνικὴ ἀλληλοσύνδεση καὶ τέλος τὰ κατώτερα σὲ ἀνάληψη πρὸς τὰ καλύτερα καὶ ἀνώτερα²³⁷.

16. Ἀφού ταξινομήσαμε τοὺς πολλοὺς ἔρωτες ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸν ἓνα ἀναφέροντάς τοὺς με τὴ σειρά, ἔχουμε κατόπιν ἀναπτύξει καταλλήλως καὶ ποιες εἶναι οἱ γνώσεις καὶ οἱ δυνάμεις τῶν ἐγκόσμιων καὶ ὑπερκόσμιων ἐρώτων, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ὑπερέχουν, σύμφωνα με τὸν προαναφερθέντα σκοπὸ τοῦ λόγου, οἱ τάξεις καὶ διαβαθμίσεις τῶν νοερῶν καὶ νοητῶν ἐρώτων, μετὰ τοὺς ὁποῖους τοποθετοῦνται πιο ψηλά οἱ αὐτοδύναμοι καὶ θεῖοι ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ πραγματικὰ ωραίους ἔρωτες²³⁸. Τώρα πάλι, ἀφού τοὺς συγκεντρώσουμε ὅλους ἐκ νέου στὸν ἓνα καὶ συνεπτυγμένο ἔρωτα, ποὺ εἶναι ὁ πατέρας ὅλων αὐτῶν, ἀς συσπειρώσουμε καὶ συνάμα ἀς συναγάγουμε τὶς συνολικὲς ἐρωτικὲς τοὺς δυνάμεις, συναιρώντας τὴν πολλαπλότητά τοὺς σὲ δύο καταρχὴν εἶδη²³⁹. Σ' αὐτές

ἄσχετος αἰτία, καὶ πρὸς ἣν ἀνατείνεται συμφυῶς ἐκάστῳ τῶν ὄντων ὁ ἐκ τῶν ὄντων ἀπάντων ὀλικὸς ἔρως. /

162 17. Ἄγε δὴ καὶ ταύτας πάλιν εἰς ἓν συναγαγόντες εἵπωμεν, ὅτι μία τις ἔστιν ἀπλή δύναμις ἡ αὐτοκινητικὴ πρὸς ἐνωτικὴν τινα κραῖσιν ἐκ τάγαθου μέχρι τοῦ τῶν ὄντων ἐσχάτου καὶ ἀπ' ἐκείνου πάλιν ἐξῆς διὰ πάντων εἰς τάγαθον ἐξ ἑαυτῆς καὶ δι' ἑαυτῆς καὶ ἐφ' ἑαυτῆς ἑαυτὴν ἀνακυκλοῦσα καὶ εἰς ἑαυτὴν αἰεὶ ταυτῶς ἀνελιττομένη.

18. Καίτοι φαίη τις· Εἰ πᾶσιν ἔστι τὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν ἐραστὸν καὶ ἐφετὸν καὶ ἀγαπητόν, ἐφίεται γὰρ αὐτοῦ καὶ τὸ μὴ ὄν, ὡς εἴρηται, καὶ φιλονεικεῖ πῶς ἐν αὐτῷ εἶναι, καὶ αὐτὸ ἔστι τὸ εἰδοποιὸν καὶ τῶν ἀναιδέων, καὶ ἐπ' αὐτοῦ καὶ τὸ μὴ ὄν ὑπερουσίως λέγεται καὶ ἔστι, πῶς ἡ δαιμονία πληθὺς οὐκ ἐφίεται τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ, πρόσυλος δὲ οὐσα καὶ τῆς ἀγγελικῆς περὶ τὴν ἔφεσιν τάγαθου ταύτοτης ἀποπεπτωκυῖα κακῶν ἀπάντων αἰτία καὶ ἑαυτῇ καὶ τοῖς ἄλλοις, ὅσα καχύνεσθαι λέγεται; Πῶς δὲ ὅλως ἐκ τάγαθου παραχθὲν τὸ δαιμόνιον

βέβαια κυριαρχεῖ καὶ με κάθε τρόπο προηγείται ἡ ἐπέκεινα πάντων ἀπόλυτη αἰτία²⁴⁰ κάθε ἐρώτα, πρὸς τὴν ὁποία ἀνυφώνεται, σύμφωνα με τὴ φύση κάθε ὄντος, ὁ ὀλικὸς ἐρώτας που συνάγεται ἀπὸ ὅλα τα ὄντα.

17. Ἐμπρὸς λοιπόν, ἀφού συγκεντρώσουμε αὐτές τις δυνάμεις καὶ πάλι σε ἓνα, ας ἐξηγήσουμε ὅτι ὑπάρχει μία μόνο ἀπλή δύναμη, ἡ ὁποία ἀφ' ἑαυτοῦ κινεῖται πρὸς μία ἐνωτικὴ συγχώνευση: ξεκινώντας ἀπὸ το ἀγαθὸ μέχρι το τελευταῖο ἀπὸ τα ὄντα καὶ ἀπὸ κείνο πάλι περνώντας διαδοχικὰ ἀπ' ὅλα μέχρι το ἀγαθὸ, ἀνακυκλώνει τὸν ἑαυτὸ τῆς ἐξαιτίας τοῦ ἑαυτοῦ τῆς καὶ μέσω τοῦ ἑαυτοῦ τῆς καὶ ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ τῆς καὶ αἰωνίως περιστρέφεται ἀμετάβλητα στὸν ἑαυτὸ τῆς²⁴¹.

18. Θα μπορούσε τώρα κάποιος νὰ παρατηρήσει: ἀν τὸ ωραῖο καὶ ἀγαθὸ εἶναι σε ὅλα ἐραστό, ἐπιθυμητό καὶ ἀγαπητό (γιατί τὸ ἐπιθυμεῖ, ὅπως ἔχουμε πει, καὶ τὸ μὴ ὄν καὶ πασχίζει κατὰ κάποιον τρόπο νὰ βρῖσκεται μέσα σ' αὐτό· ἐπίσης, αὐτὸ εἶναι που μορφοποιεῖ καὶ τὰ ἀμόρφα καὶ πάνω σ' αὐτὸ λέγεται καὶ ὑπάρχει κατὰ τρόπο ὑπερῶς ἀκόμη καὶ τὸ μὴ ὄν), πῶς τότε τὸ πλῆθος τῶν δαιμόνων δὲν ἐπιθυμοῦν τὸ ωραῖο καὶ ἀγαθὸ, ἀλλὰ με τὸ νὰ μένουν προσκολλημένοι στὴν ὕλη καὶ νὰ ἔχουν ἐκπέσει ἀπὸ τὴν σταθερὴ ἀγγελικὴ ιδιότητα, τὴ σχετικὴ με τὴν ἔφεση τοῦ ἀγαθοῦ, γίνονται αἰτία ὅλων τῶν κακῶν καὶ γιὰ τοὺς ἑαυτοὺς τοὺς καὶ γιὰ τὰ ἄλλα ὄντα, ὅσα λέγεται ὅτι εἶναι γεμάτα κακία; Πῶς ἐνῶ τὸ φύλο τῶν

163 *φῶλον οὐκ ἔστιν ἀγαθοειδὲς ἢ πῶς ἀγαθὸν ἐκ
τάγαθοῦ γεγονὸς ἡλλοιωθή; Καὶ τί τὸ κακῶνα
αὐτὸ/ καὶ ὅλως τί τὸ κακὸν ἔστι, καὶ ἐκ τίνος
ἀρχῆς ὑπέστη, καὶ ἐν τίνι τῶν ὄντων ἔστιν; Καὶ
πῶς ὁ ἀγαθὸς αὐτὸ παραγαγεῖν ἡβουλήθη, πῶς δὲ
βουληθεὶς ἡδυνήθη; Καὶ εἰ ἐξ ἄλλης αἰτίας τὸ
κακόν, τίς ἑτέρα τοῖς οὖσι παρὰ τὰγαθὸν αἰτία;
Πῶς δὲ καὶ προνοίας οὐσης ἔστι τὸ κακὸν ἢ γινό-
μενον ὅλως ἢ μὴ ἀναιρούμενον, καὶ πῶς ἐφίεται ἢ
τῶν ὄντων αὐτοῦ παρὰ τὰγαθόν;*

19. Ταῦτα μὲν οὖν ἴσως ἔρει τοιόσδε ἀπορῶν
λόγος, ἡμεῖς δὲ ἀξιώσομεν αὐτὸν εἰς τὴν τῶν
πραγμάτων ἀλήθειαν ἀποβλέπειν καὶ πρῶτόν γε
τοῦτο εἰπεῖν παρρησιασόμεθα· Τὸ κακὸν οὐκ ἔστιν
ἐκ τὰγαθοῦ, καὶ εἰ ἐκ τὰγαθοῦ ἔστιν, οὐ κακόν,
οὐδὲ γὰρ πυρὸς τὸ φύχειν οὔτε ἀγαθοῦ τὸ μὴ
ἀγαθὰ παράγειν. Καὶ εἰ τὰ ὄντα πάντα ἐκ τὰγα-
θοῦ, φύσις γὰρ τῷ ἀγαθῷ τὸ παράγειν καὶ σώζειν,
τῷ δὲ κακῷ τὸ φθείρειν καὶ ἀπολλύειν, οὐδὲν ἔστι
τῶν ὄντων ἐκ τοῦ κακοῦ. Καὶ οὐδὲ αὐτὸ ἔσται τὸ
κακόν, εἴπερ καὶ ἑαυτῷ κακὸν εἶη. Καὶ εἰ μὴ
τοῦτο, οὐ πάντῃ κακὸν τὸ κακόν, ἀλλ' ἔχει τινὰ

δαιμόνων προήλθε καθ' ολοκληρίαν ἀπὸ το ἀγαθοῦ δεν εἶ-
ναι ἀγαθόμορφο²⁴² ἢ πῶς ἀλλοιωθήκε, ἀν καὶ προήλθε
ἀγαθὸ ἀπὸ το ἀγαθοῦ; Τι ἦταν αὐτό που το οδήγησε στο
κακὸ καὶ ποία εἶναι γενικά ἡ φύση το κακοῦ; Ἀπὸ ποία
αἰτία προήλθε καὶ σε ποιο εἶδος ὄντων ἀνήκει; Καὶ πῶς
θέλησε ὁ ἀγαθὸς νὰ το δημιουργήσῃ; Κι ἀφοῦ το θέλησε
πῶς μπόρεσε; Καὶ ἀν προήλθε ἀπὸ ἄλλη αἰτία το κακὸ,
ποία ἄλλη αἰτία ἐκτός ἀπὸ το ἀγαθὸ ὑπάρχει στα ὄντα;
Καὶ πῶς τῇ στιγμῇ που ὑπάρχει ἡ πρόνοια ἐξακολουθεῖ
το κακὸ νὰ ὑπάρχει, ἢ με το νὰ συμβαίνει γενικά ἢ με
το νὰ μὴ ἀναιρεῖται; Καὶ πῶς κάποιο ἀπὸ τα ὄντα ἐπι-
θυμεί το κακὸ καὶ ὄχι το ἀγαθὸ²⁴³;

19. Αὐτὸν λοιπὸν τὸν λόγο ἀπορίας θὰ μπορούσε ἐν-
δεχομένως νὰ ἀρθρώσῃ κάποιος. Εμεῖς ὅμως θὰ ἀξιώ-
σουμε νὰ προσβλέψῃ ἀπευθείας στὴν ἀλήθεια τῶν
πραγμάτων καὶ θὰ τολμήσουμε κατὰ πρῶτον τὴν ἐξῆς
ἀπάντησιν· Το κακὸ δεν προέρχεται ἀπὸ το ἀγαθὸ καὶ
ἀν προέρχεται ἀπὸ το ἀγαθὸ δεν εἶναι κακὸ. Γιατί, ὅ-
πως δεν εἶναι χαρακτηριστικὸ το πυρὸς νὰ φύχει, ἔτσι
καὶ το ἀγαθὸ δεν μπορεῖ νὰ μὴ παράγῃ τα ἀγαθὰ. Καὶ
ἀν τα ὄντα ὅλα προέρχονται ἀπὸ το ἀγαθὸ (γιατί ἡ φύ-
ση το ἀγαθοῦ εἶναι νὰ παράγῃ καὶ νὰ διασώζῃ, ἐνῶ
το κακοῦ νὰ φθείρῃ καὶ νὰ καταστρέφῃ), τότε κανένα
ὄν δεν προέρχεται ἀπὸ το κακὸ. Οὔτε το ἴδιο το κακὸ
μπορεῖ νὰ ὑπάρχει, ἀν βέβαια εἶναι κακὸ ἀπὸ τὴ φύση
τοῦ. Καὶ ἀν δεν ἰσχύει αὐτό, τότε το κακὸ δεν εἶναι ὁλο-

τάγαθού, καθ' ἣν ὅλως ἔστι, μοῖραν. Καὶ εἰ τὰ ὄντα τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ ἐφίεται καὶ πάντα, ὅσα ποιεῖ, διὰ τὸ δοκοῦν ἀγαθὸν ποιεῖ καὶ πᾶς ὁ τῶν ὄντων σκοπὸς ἀρχὴν ἔχει καὶ τέλος τάγαθόν, οὐδὲν γὰρ εἰς τὴν τοῦ κακοῦ φύσιν ἀποβλέπον ποιεῖ, ἃ ποιεῖ, πῶς ἔσται τὸ κακὸν ἐν τοῖς οὖσιν ἢ ὅλως ὃν τῆς τοιαύτης ἀγαθῆς ὀρέξεως παρηρημένον;

Καὶ εἰ τὰ ὄντα πάντα ἐκ τάγαθοῦ καὶ τάγαθόν ἐπέκεινα τῶν ὄντων, ἔστι μὲν ἐν τάγαθῳ καὶ τὸ μὴ ὄν ὄν, τὸ δὲ κακὸν οὔτε ὄν ἐστίν, εἰ δὲ μὴ οὐ πάντῃ κακόν, οὔτε μὴ ὄν, οὐδὲν γὰρ ἔσται τὸ καθόλου μὴ ὄν, εἰ μὴ ἐν τάγαθῳ κατὰ τὸ ὑπερούσιον λέγοιτο. Τὸ μὲν οὖν ἀγαθὸν ἔσται καὶ/ τοῦ ἀπλῶς ὄντος καὶ τοῦ μὴ ὄντος πολλῷ πρότερον ὑπεριδρυμένον. Τὸ δὲ κακὸν οὔτε ἐν τοῖς οὖσιν οὔτε ἐν τοῖς μὴ οὖσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ μὴ ὄντος μᾶλλον ἀλλότριον ἀπέχον τάγαθοῦ καὶ ἀνουσιώτερον.

Πόθεν οὖν ἐστὶ τὸ κακόν; Εἴποι τις. Εἰ γὰρ μὴ ἔστι τὸ κακόν, ἀρετὴ καὶ κακία ταῦτόν καὶ ἡ πᾶσα τῇ ὅλῃ καὶ ἡ ἐν μέρει τῇ ἀναλόγῳ ἢ οὐδὲ τὸ τῇ ἀρετῇ μαχόμενον ἔσται κακόν. Καίτοι ἐναντία σωφροσύνη καὶ ἀκολασία καὶ δικαιοσύνη καὶ ἀδι-

κληρωτικά κακὰ, ἀλλὰ ἔχει μια μοῖρα ἀγαθοῦ, στην οποία οφείλει γενικά την ύπαρξή του. Και αν τα ὄντα επιθυμούν το ωραίο και ἀγαθὸ και κάνουν ὅλες τις πράξεις τους για χάρη αὐτοῦ που τους φαίνεται ἀγαθὸ και αν συνολικά ο σκοπὸς των ὄντων ἔχει ως ἀρχὴ και τέλος το ἀγαθόν²⁴⁴ (γιατί κανένα ον δεν κάνει τα ἔργα του ἀποβλέποντας στη φύση του κακοῦ), τότε πῶς μπορεῖ να ὑπάρχει το κακὸ ἀνάμεσα στα ὄντα ἢ πῶς μπορεῖ –στην περίπτωση που ὑπάρχει– να εἶναι εντελῶς ἀποστερημένο ἀπὸ μια τέτοια ἀγαθὴ ἐφεση;

Αν βέβαια τα ὄντα ὅλα προέρχονται ἀπὸ το ἀγαθὸ και το ἀγαθὸ βρίσκεται ἐπέκεινα των ὄντων, τότε και το μη ον βρίσκεται μέσα στο ἀγαθὸ, ἐνῶ το κακὸ οὔτε ον εἶναι, αν βέβαια δεν εἶναι ολοκληρωτικά κακὸ, οὔτε μη ον, γιατί το καθαυτό μη ον δεν εἶναι τίποτα, αν δεν ἐνοηθεῖ κατὰ τρόπο ὑπερούσιο μέσα στο ἀγαθὸ. Το ἀγαθὸ λοιπὸν εἶναι πολὺ πιο μπροστὰ ἐδραιωμένο πιο πάνω και ἀπὸ το ἀπλῶς ον και ἀπὸ το μη ον. Αντίθετα, το κακὸ δεν ἀνήκει οὔτε στα ὄντα οὔτε στα μη ὄντα, ἀλλὰ, ἐπειδὴ ἀπέχει ἀπὸ το ἀγαθὸ περισσότερο ἀπ' ὅτι το ἴδιο το μη ον, εἶναι πιο ξένο και πιο ἀνυπόστατο ἀπ' ὅτι το μη ον²⁴⁵.

Θα μπορούσε, ωστόσο, να ρωτήσει κάποιος: «Απὸ πού προέρχεται τότε το κακὸ; Γιατί αν δεν ὑπάρχει το κακὸ, ἀρετὴ και κακία θα εἶναι το ἴδιο πράγμα και στην ολοκληρία τους και στις ἐπὶ μέρους ἀναλογίες τους²⁴⁶ και οὔτε αὐτὸ που μάχεται την ἀρετὴ θα εἶναι κακὸ. Και ὁ-

κία. Καὶ οὐ δῆπου κατὰ τὸν δίκαιον καὶ τὸν ἄδικόν φημι καὶ τὸν σώφρονα καὶ τὸν ἀκόλαστον, ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς ἕξω φαινομένης τοῦ ἐναρέτου πρὸς τὸν ἀντικείμενον διαστάσεως ἐν αὐτῇ πολλῶ πρότερον τῇ ψυχῇ καθόλου διεστήκασι τῶν ἀρετῶν αἱ κακίαι καὶ πρὸς τὸν λόγον τὰ πάθη στασιάζει καὶ ἐκ τούτων ἀνάγκη δοῦναί τι τῷ ἀγαθῷ κακὸν ἐναντίον. Οὐ γὰρ ἑαυτῷ τὰγαθὸν ἐναντίον, ἀλλ' ὥς ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς καὶ ἐνὸς ἔχγονον αἰτίου κοινωνία καὶ ἐνότητι καὶ φιλίᾳ χαίρει. Καὶ οὐδὲ τὸ ἔλαττον ἀγαθὸν τῷ μείζονι ἐναντίον, οὔτε γὰρ τὸ ἥττον θερμὸν ἢ ψυχρὸν τῷ πλείονι ἐναντίον. Ἔστιν οὖν ἐν τοῖς οὗσι καὶ ὃν ἐστὶ καὶ ἀντιτίθεται καὶ ἡναντίωται τὰγαθῷ τὸ κακόν. Καὶ εἰ φθορὰ ἔστι τῶν ὄντων, οὐκ ἐκβάλλει τοῦτο τοῦ εἶναι τὸ κακόν, ἀλλ' ἔσται καὶ αὐτὸ ὃν καὶ ὄντων γενεσιουργόν. Ἡ οὐχὶ πολλάκις ἢ τοῦδε φθορὰ τοῦδε γίγνεται γενεσις; Καὶ ἔσται τὸ κακὸν εἰς τὴν τοῦ παντὸς συμπλήρωσιν συντελοῦν καὶ τῷ ὅλῳ τὸ μὴ ἀτελὲς εἶναι δι' ἑαυτὸ παρεχόμενον.

μῶς εἶναι ἀντίθετα ἡ εγκράτεια καὶ ἡ ἀκολασία, ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀδικία. Καὶ δεν ἀναφέρομαι, βέβαια, στην διαφορά ἀνάμεσα στον δίκαιο καὶ τον ἄδικο, τον εγκρατὴ καὶ τον ἀκόλαστο· ἀλλὰ καὶ πριν ἀπὸ την ἐξωτερικὴ διάσταση ἀνάμεσα στον ἐνάρετο καὶ τον ἀντίθετό του, ὑπάρχει πολὺ πιο μπροστά μέσα στην ἴδια την ψυχὴ ἀπόλυτη διάσταση των ἀρετῶν ἀπὸ τις κακίες, ὅπως ἐπίσης καὶ ἀσυμφωνία των παθῶν με τὴ λογικὴ ἐπομένως, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐννοήσουμε κάτι κακὸ που θὰ εἶναι ἀντίθετο στὸ ἀγαθόν. Γιατί τὸ ἀγαθὸ δεν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀντίθετο στον ἑαυτὸ του, ἀλλὰ ἐπειδὴ προέρχεται ἀπὸ μιὰ ἀρχὴ καὶ εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς αἰτίας, ευφραίνεται με ἐπικοινωνία, ἐνότητα καὶ φιλία. Οὔτε τὸ μικρότερο ἀγαθὸ εἶναι ἀντίθετο στο μεγαλύτερο, γιατί οὔτε τὸ λιγότερο θερμὸ ἢ ψυχρὸ εἶναι ἀντίθετο στο περισσότερο. Τὸ κακόν, λοιπόν, ἀνήκει στα ὄντα καὶ ἔχει ὑπαρξὴ καὶ βρίσκεται σε διαρκὴ ἀντίθεση καὶ διαμάχη με τὸ ἀγαθόν. Καὶ ἀν τὸ κακὸ ἀποτελεῖ φθορὰ των ὄντων, αὐτὸ δεν τὸ ἀποκλείει ἀπὸ τὸ νὰ ἔχει ὑπαρξὴ, ἀλλὰ μπορεῖ καὶ τὸ ἴδιο νὰ ἔχει ὑπαρξὴ καὶ νὰ ἀποτελεῖ τὴν γενεσιουργὴ αἰτία ἄλλων ὄντων. Ἡ μήπως δεν γίνεται συχνά ἡ καταστροφή του ἐνός νὰ ἀποτελεῖ γένεση του ἄλλου; Καὶ γίνεται μ' αὐτὸν τὸν τρόπο τὸ κακὸ συντελεστής στην ὁλοκλήρωση του σύμπαντος, ἀφοῦ προσφέρει με τὴν παρουσίᾳ του στο σύμπαν τὴ δυνατότητα νὰ μὴν εἶναι ἀτελές»²⁴⁷.

165 20. Ἐρεῖ δὲ πρὸς ταῦτα ὁ ἀληθὴς λόγος, ὅτι τὸ κακόν, ἢ κακόν, / οὐδεμίαν οὐσίαν ἢ γένεσιν ποιεῖ, μόνον δὲ κακύνει καὶ φθείρει τὸ ἐφ' αὐτῷ τὴν τῶν ὄντων ὑπόστασιν. Εἰ δὲ γενεσιουργόν τις αὐτὸ εἶναι λέγοι καὶ τῇ τούτου φθορᾷ τῷ ἑτέρῳ διδόναι γένεσιν, ἀποκριτέον ἀληθῶς· Οὐχ ἢ φθείρει, διδωσι γένεσιν, ἀλλ' ἢ μὲν φθορὰ καὶ κακόν, φθείρει καὶ κακύνει μόνον, γένεσις δὲ καὶ οὐσία διὰ τὸ ἀγαθὸν γίγνεται, καὶ ἔσται τὸ κακὸν φθορὰ μὲν δι' ἑαυτὸ, γενεσιουργὸν δὲ διὰ τὸ ἀγαθὸν καί, ἢ μὲν κακόν, οὔτε ὃν οὔτε ὄντων ποιητικόν, διὰ δὲ τὸ ἀγαθὸν καὶ ὃν καὶ ἀγαθὸν ὃν καὶ ἀγαθῶν ποιητικόν. Μᾶλλον δὲ οὐδὲ γὰρ ἔσται τὸ αὐτὸ κατὰ τὸ αὐτὸ καὶ ἀγαθὸν καὶ κακόν, οὐδὲ τοῦ αὐτοῦ φθορὰ καὶ γένεσις ἢ αὐτὴ κατὰ τὸ αὐτὸ δύνاميς οὔτε αὐτοδύνاميς ἢ αὐτοφθορὰ.

Τὸ μὲν οὖν αὐτοκακὸν οὔτε ὃν οὔτε ἀγαθὸν οὔτε γενεσιουργὸν οὔτε ὄντων καὶ ἀγαθῶν ποιητικόν, τὸ δὲ ἀγαθόν, ἐν οἷς μὲν ἂν τελέως ἐγγένηται, τέλεια ποιεῖ καὶ ἀμιγῇ καὶ ὁλόκληρα ἀγαθὰ, τὰ δὲ ἥττον αὐτοῦ μετέχοντα καὶ ἀτελῆ ἐστὶν ἀγαθὰ καὶ μεμιγμένα διὰ τὴν ἔλλειψιν τοῦ ἀγαθοῦ. Καὶ

20. Να τι απαντά σε όλα αυτά ο λόγος της αλήθειας: το κακό ως κακό²⁴⁸ δεν αποτελεί την αιτία καμιάς ὑπαρξης ἢ γένεσης, παρά μόνο κακοποιεῖ και καταστρέφει, όσο εξαρτάται απ' αυτό, την υπόσταση των ὄντων²⁴⁹. Αν κάποιος υποστηρίζει ότι αυτό είναι γενεσιουργός¹ αιτία και ότι με τη φθορά του ενός προσφέρει γένεση σε κάποιο άλλο, μπορούμε να αποκριθούμε με γνώμονα την αλήθεια: δεν προσφέρει γένεση με την φθορά, αλλά ως φθορά και κακό φθείρει και κακοποιεῖ μόνο, ενώ η γένεση και η ὑπαρξη δίνεται εξαιτίας του αγαθοῦ· κι έτσι το κακό είναι φθορά από τον εαυτό του, ενώ γίνεται γενεσιουργός αιτία εξαιτίας του αγαθοῦ. Επομένως, ως κακό ούτε έχει ὑπαρξη ούτε δημιουργεῖ ὄντα, εξαιτίας ὅμως του αγαθοῦ γίνεται και ὄν και αγαθό και δημιουργική αιτία αγαθῶν. Ἡ καλύτερα, δεν μπορεί να είναι το ἴδιο πράγμα καθ' εαυτό και αγαθό και κακό, ούτε η ἴδια δύναμη καθ' εαυτή να αποτελεί και φθορά και γένεση του ἴδιου ὄντος ούτε καθ'αυτό δύναμη ἢ καθ'αυτό φθορά.

Το καθ' εαυτό κακό, λοιπόν, ούτε έχει ὑπαρξη ούτε εἶναι αγαθό ούτε αποτελεί γενεσιουργό αιτία ούτε δημιουργεῖ ὄντα και αγαθὰ. Αντίθετα, το αγαθό κάνει τέλεια και ἀμιγῇ και ἐξ ὁλοκλήρου ἀγαθὰ τα ὄντα στα ὁποία ἐμφυτεύεται τελείως, ἐνῶ ὅσα μετέχουν λιγότερο σ' αὐτό γίνονται ἀτελῶς ἀγαθὰ και ἀναμειγνύονται με ἄλλα στοιχεία εξαιτίας της ἐλλιπούς παρουσίας του α-

οὐκ ἔστι καθόλου τὸ κακὸν οὔτε ἀγαθὸν οὔτε ἀγαθοποιόν, ἀλλὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τῷ ἀγαθῷ πλησιάζον ἀναλόγως ἔσται ἀγαθόν, ἐπεὶ περ ἢ διὰ πάντων φοιτῶσα παντελὴς ἀγαθότης οὐ μέχρι μόνον χωρεῖ τῶν περὶ αὐτὴν παναγάθων οὐσιῶν, ἐκτείνεται δὲ ἄχρι τῶν ἐσχάτων, ταῖς μὲν ὀλικῶς παροῦσα, ταῖς δὲ ὑφειμένως, ἄλλαις δὲ ἐσχάτως, ὡς ἕκαστον αὐτῆς μετέχειν δύναται τῶν ὄντων.

Καὶ τὰ μὲν πάντη τοῦ ἀγαθοῦ μετέχει, τὰ δὲ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐστερῆται, τὰ δὲ ἀμυδροτέραν
166 ἔχει τοῦ ἀγαθοῦ μετουσίαν καὶ ἄλλοις/ κατὰ ἔσχατον ἀπήχημα πάρεστι τάγαθόν. Εἰ γὰρ μὴ ἀναλόγως ἐκάστῳ τάγαθον παρῆν, ἦν ἂν τὰ θεϊότατα καὶ πρεσβύτατα τὴν τῶν ἐσχάτων ἔχοντα τάξιν. Πῶς δὲ καὶ ἦν δυνατόν μονοειδῶς πάντα μετέχειν τοῦ ἀγαθοῦ μὴ πάντα ὄντα ταυτῶς εἰς τὴν ὀλικὴν αὐτοῦ μέθεξιν ἐπιτήδεια;

Νῦν δὲ τοῦτο ἔστι τῆς τοῦ ἀγαθοῦ δυνάμεως «τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος», ὅτι καὶ τὰ ἐστερημένα καὶ τὴν ἑαυτοῦ στέρησιν δυναμοῖ κατὰ τὸ ὅλως αὐτοῦ μετέχειν. Καὶ εἰ χρὴ παρῥησιασάμενον εἰπεῖν ἀληθῆ· Καὶ τὰ μαχόμενα αὐτῷ τῇ αὐτοῦ

γαθοῦ²⁵⁰. Ὡστε, τὸ κακὸν δὲν εἶναι καθόλου οὔτε ἀγαθὸ οὔτε ἀγαθοποιός δύναμη, ἀλλὰ αὐτὸ που προσεγγίζει λιγότερο ἢ περισσότερο τὸ ἀγαθὸ θὰ εἶναι καὶ στον ἀνάλογο βαθμὸ ἀγαθῷ. Γιατί βέβαια ἡ υπερτέλεια ἀγαθότητα, που διαπερνά ὅλα τὰ ὄντα, δὲν προχωρεῖ μόνο μέχρι τις παναγάθης ουσίες που βρίσκονται γύρω της, ἀλλὰ ἐκτείνεται ὡς τὰ ἐσχάτα ὄντα²⁵¹ καὶ σε ἄλλα εἶναι ὀλικῶς παρούσα, σε ἄλλα λιγότερο καὶ σε ἄλλα ελάχιστα, ἀνάλογα με τὴ δυνατότητα που ἔχει τὸ κάθε ὄν να μετέχει σ' αὐτήν²⁵².

Μερικά λοιπὸν μετέχουν πλήρως στο ἀγαθὸ, ἄλλα τὸ στεροῦνται σε μεγαλύτερο ἢ μικρότερο βαθμὸ, ἄλλα ἔχουν μια πολὺ ἀμυδρὴ συμμετοχὴ στο ἀγαθὸ καὶ σε ἄλλα ὑπάρχει τὸ ἀγαθὸ κατὰ μία ἐσχατὴ μόνο ἀντανάκλαση²⁵³. Γιατί ἂν ἡ παρουσία τοῦ ἀγαθοῦ δὲν ἀντιστοιχοῦσε στὴν ἀξία κάθε ὄντος, θὰ ἦταν δυνατόν τὰ θεϊκότερα καὶ ἀνώτερα ὄντα να κατέχουν τὴ θέση τῶν ἐσχάτων ὄντων. Εξάλλου, πῶς θὰ ἦταν δυνατόν ὅλα τὰ ὄντα να μετέχουν τοῦ ἀγαθοῦ κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, τὴ στιγμὴ που δὲν εἶναι ὅλα κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ικανά γιὰ τὴν ὀλικὴ μέθεξη τοῦ ἀγαθοῦ;

Τώρα, βέβαια, αὐτὴ εἶναι ἡ ἀσύγκριτη *υπεροχή*²⁵⁴ τῆς δυνάμεως τοῦ ἀγαθοῦ, ὅτι δηλαδὴ ἐνδυναμώνει αὐτὰ που τὸ στεροῦνται καὶ συνάμα ἐνισχύει τὴν στέρηση τοῦ ἑαυτοῦ του, με σκοπὸ ὅλα γενικὰ να μετέχουν σ' αὐτό²⁵⁵. Κι ἂν πρέπει να πῶ τὴν ἀλήθεια με τολμηρὸ τρόπο, καὶ

δυνάμει καὶ ἔστι καὶ μάχεσθαι δύναται. Μᾶλλον δέ, ἵνα συλλαβῶν εἴπω, τὰ ὄντα πάντα, καθ' ὅσον ἔστι, καὶ ἀγαθὰ ἔστι καὶ ἐκ τάγαθοῦ, καθ' ὅσον δὲ ἐστέρεται τοῦ ἀγαθοῦ, οὔτε ἀγαθὰ οὔτε ὄντα ἐστίν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἄλλων ἕξεων οἶον θερμότητος ἢ ψυχρότητος ἔστι τὰ θερμανθέντα ἢ τὰ ψυχθέντα καὶ ἀπολιπούσης αὐτὰ τῆς θερμότητος καὶ τῆς ψυχρότητος, καὶ ζωῆς καὶ νοῦ πολλὰ τῶν ὄντων ἅμοιρα. Καὶ οὐσίας ὁ θεὸς ἐξήρηται καὶ ἔστιν ὑπερουσίας. Καὶ ἀπλῶς ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων πάντων καὶ ἀπελθούσης ἢ μηδὲ ἐγγενομένης πάντη τῆς ἕξεως ἔστι τὰ ὄντα καὶ υφίστασθαι δύναται, τὸ δὲ κατὰ πάντα/ τρόπον τοῦ ἀγαθοῦ ἐστερημένον οὐδαμῇ οὐδαμῶς οὔτε ἦν οὔτε ἐστὶν οὔτε ἔσται οὔτε εἶναι δύναται. Οἶον ὁ ἀκόλαστος, εἰ καὶ ἐστέρεται τάγαθοῦ κατὰ τὴν ἄλογον ἐπιθυμίαν, ἐν τούτῳ μὲν οὔτε ἔστιν οὔτε ὄντων ἐπιθυμεῖ, μετέχει δὲ ὅμως τάγαθοῦ κατ' αὐτὸ τὸ τῆς ἐνώσεως καὶ φιλίας ἀμυδρὸν ἀπήχημα. Καὶ ὁ θυμὸς μετέχει τάγαθοῦ κατ' αὐτὸ τὸ κινεῖσθαι καὶ ἐφέεσθαι τὰ δοκοῦντα κακὰ πρὸς τὸ δοκοῦν καλὸν

ὅσα αντιμάχονται το ἀγαθὸ με τη δική του δύναμη υπάρχουν και μπορούν να το αντιμάχονται²⁵⁶. Ἡ καλύτερα, για να συνοψίσω, ὅλα τα ὄντα, ως προς το ὅτι ἔχουν ὑπαρξῆ, εἶναι ἀγαθὰ και προέρχονται ἀπὸ το ἀγαθὸ, ἐνὼ ως προς το ὅτι στερούνται το ἀγαθὸ, οὔτε εἶναι ἀγαθὰ οὔτε ἀνήκουν στα ὄντα. Γιατί στην περίπτωση των ἄλλων ιδιοτήτων, ὅπως η θερμότητα ἢ η ψυχρότητα, ἐξακολουθοῦν να υπάρχουν αὐτὰ που θερμαίνονται ἢ ψυχραίνονται, ἀκόμα κι ὅταν τα εγκαταλείψει η θερμότητα ἢ η ψυχρότητα, ὅπως ἐπίσης υπάρχουν πολλὰ ὄντα που εἶναι ἅμοιρα και ζωῆς και νοῦ. Και ο Θεὸς βρίσκεται ἐξω ἀπὸ κάθε οὐσία, υπάρχει ὅμως κατὰ τρόπον υπερούσιο. Και ἀπλῶς, σχετικὰ με ὅλα τα ἄλλα, κι ὅταν χανθεῖ μια ιδιότητα ἢ χωρὶς αὐτὴ να ἔχει ἐμφανιστεῖ ποτέ, τα ὄντα υπάρχουν και μπορούν να υφίστανται. Αντίθετα, αὐτὸ που με κανένα τρόπον δεν ἔχει μετοχή στο ἀγαθὸ, πουθενά και με κανένα τρόπο οὔτε υπήρξε οὔτε υπάρχει οὔτε θα υπάρξει οὔτε μπορεί να υπάρχει²⁵⁷. Για παράδειγμα, ο ἀκόλαστος, αν και ἔχει στερηθεῖ το ἀγαθὸ λόγω της ἀλογῆς ἐπιθυμίας, δεν βρίσκεται βέβαια σ' αὐτὸ οὔτε ἐπιθυμεῖ τα ὄντα, ἀλλὰ μετέχει του ἀγαθοῦ, τουλάχιστον κατὰ τὴν ἀμυδρὴ αὐτὴ ἀντιλαμπὴ της ἐνώσεως και ἀγάπης. Και ο θυμὸς μετέχει του ἀγαθοῦ, ἐπειδὴ ἀκριβῶς εἶναι κίνηση και ωθεῖ στην ἐπιθυμία αὐτὰ που θεωροῦνται κακὰ να ἀνορθωθοῦν και να ἐπανέλθουν σε αὐτὰ που θεωροῦνται καλὰ. Ἀκόμα κι αὐτός που ἐπιθυ-

ἀνορθοῦν καὶ ἐπιστρέφειν. Καὶ αὐτὸς ὁ τῆς χειρίστης ζωῆς ἐφίεμενος ὡς ὅλως ζωῆς ἐφίεμενος καὶ τῆς ἀρίστης αὐτῷ δοκούσης κατ' αὐτὸ τὸ ἐφίεσθαι καὶ ζωῆς ἐφίεσθαι καὶ πρὸς ἀρίστην ζωὴν ἀποσκοπεῖν μετέχει τὰγαθοῦ.

Καὶ εἰ πάντη τὰγαθὸν ἀνέλης, οὔτε οὐσία ἔσται οὔτε ζωὴ οὔτε ἔφεις οὔτε κίνησις οὔτε ἄλλο οὐδέν. Ὡστε καὶ τὸ γίνεσθαι ἐκ φθορᾶς γένεσιν οὐκ ἔστι κακοῦ δύνاميς, ἀλλ' ἥττονος ἀγαθοῦ παρουσία, καθ' ὅσον καὶ νόσος ἔλλειψίς ἐστι τάξεως, οὐ πάσης. Εἰ γὰρ τοῦτο γένηται, οὔτε ἡ νόσος αὐτῇ ὑποστήσεται. Μένει δὲ καὶ ἔστιν ἡ νόσος οὐσίαν ἔχουσα τὴν ἐλαχίστην τάξιν καὶ ἐν αὐτῇ παρυφισταμένη. Τὸ γὰρ πάντη ἄμοιρον τοῦ ἀγαθοῦ οὔτε ὄν οὔτε ἐν τοῖς οὐσι, τὸ δὲ μικτὸν διὰ τὸ ἀγαθὸν ἐν τοῖς οὐσι καὶ κατὰ τοῦτο ἐν τοῖς οὐσι καὶ ὄν, καθ' ὅσον τοῦ ἀγαθοῦ μετέχει. Μᾶλλον δὲ τὰ ὄντα πάντα κατὰ τοσοῦτον ἔσται μᾶλλον καὶ ἥττον, καθ' ὅσον τοῦ ἀγαθοῦ μετέχει, καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ εἶναι τὸ μηδαμῇ μηδαμῶς ὄν οὔτε ἔσται. Τὸ δὲ πῇ μὲν ὄν, πῇ δὲ μὴ ὄν, καθ' ὅσον μὲν ἀποπέπτωκε τοῦ αἰεὶ ὄντος, οὐκ ἔστι, καθ' ὅσον δὲ τοῦ εἶναι μετείληφε, κατὰ τοσοῦτον ἔστι καὶ τὸ ὅλως εἶναι καὶ τὸ μὴ ὄν αὐτοῦ διακρατεῖται καὶ διασώζεται./

μεῖ τη χειρότερη ζωῇ, ἐπειδὴ γενικά επιθυμεῖ τη ζωῇ καὶ μάλιστα αὐτῇ που του φαίνεται καλύτερη, μετέχει του αγαθοῦ, τουλάχιστον κατὰ το ὅτι επιδεικνύει επιθυμία καὶ επιθυμεῖ τη ζωῇ καὶ ἀποσκοπεῖ στην ἀρίστη ζωῇ²⁵⁸.

Καὶ ἂν ἐξαφανίσεις ολότελα το ἀγαθό, οὔτε οὐσία θα ὑπάρχει οὔτε ζωὴ οὔτε ἔφεση οὔτε κίνηση οὔτε τίποτα ἄλλο. Επομένως, καὶ το να προκαλεῖται ἀπὸ τη φθορὰ γένεση δεν εἶναι δύναμη του κακοῦ, ἀλλὰ μικρότερη παρουσία του αγαθοῦ, ὅπως καὶ η νόσος εἶναι ἔλλειψη τάξεως, ὅχι βέβαια ολόκληρης²⁵⁹. γιατί αν γίνεῖ αὐτό, δεν θα ὑπάρχει οὔτε ἡ ἴδια ἡ νόσος· ἡ νόσος παραμένει καὶ ὑπάρχει μόνο ὅταν ἔχει οὐσία την ἐλάχιστη τάξη, μέσα στην οποία στηρίζει την ὑπαρξή της. Γιατί οτιδήποτε εἶναι εντελῶς ἄμοιρο του αγαθοῦ οὔτε ὑπάρχει οὔτε ἀνήκει στα ὄντα. Αὐτό ὅμως που ἔχει μικτὴ φύση ἐξαιτίας του αγαθοῦ ἀνήκει στα ὄντα²⁶⁰. Μάλιστα ἀνήκει στα ὄντα καὶ ὑπάρχει μόνο στο βαθμό που μετέχει στο ἀγαθό. Ἡ μᾶλλον, ὅλα τα ὄντα μποροῦν να ἔχουν μεγαλύτερο ἢ μικρότερο βαθμὸ ὑπαρξης ἀνάλογα με το βαθμὸ μετοχής στο ἀγαθό. Γιατί ὅσον ἀφορὰ στο καθαυτό «εἶναι», αὐτό που δεν ὑπάρχει με κανένα τρόπο δεν πρόκειται οὔτε να ὑπάρξει²⁶¹. Αὐτό ὅμως που ἐν μέρει εἶναι ὄν καὶ ἐν μέρει μὴ ὄν δεν ἔχει ὑπαρξή στο βαθμὸ που ἔχει ἐκπέσει ἀπὸ το αἰῶνιο ὄν, ἐνῶ στο βαθμὸ που μεταλαμβάνει το «εἶναι» ὑπάρχει καὶ ἀνάλογα, καὶ ἐτσι διατηρεῖται καὶ διασώζεται τόσο ἡ ὅλη ὑπαρξή του ὅσο καὶ ἡ μὴ ὑπαρξή του.

168 Καὶ τὸ κακὸν τὸ μὲν πάντῃ τοῦ ἀγαθοῦ ἀπο-
πεπτωχὸς οὔτε ἐν τοῖς μᾶλλον οὔτε ἐν τοῖς ἥττον
ἀγαθοῖς ἔσται. Τὸ δὲ πῇ μὲν ἀγαθόν, πῇ δὲ οὐκ
ἀγαθὸν μάχεται μὲν ἀγαθῷ τινι, οὐχ ὅλῳ δὲ
τάγαθῳ. Κρατεῖται δὲ καὶ αὐτὸ τῇ τοῦ ἀγαθοῦ
μετουσίᾳ, καὶ οὐσιοὶ καὶ τὴν ἑαυτοῦ στέρησιν τὸ
ἀγαθὸν τῇ ὅλῳ αὐτοῦ μεθεῖξει. Πάντῃ γὰρ ἀπελ-
θόντος τοῦ ἀγαθοῦ οὔτε καθόλου τι ἔσται ἀγαθὸν
οὔτε μικτὸν οὔτε αὐτοκακόν.

Εἰ γὰρ τὸ κακὸν ἀτελές ἐστίν ἀγαθόν, ἀπουσία
παντελεῖ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τὸ ἀτελές καὶ τὸ τέλειον
ἀγαθὸν ἀπέσται. Καὶ τότε μόνον ἔσται καὶ ὀφθη-
σεται τὸ κακόν, ἡνίκα τοῖς μὲν ἐστί κακόν, οἷς
ἡναντίωται, τῶν δὲ ὡς ἀγαθῶν ἐξήρηται. Μάχε-
σθαι γὰρ ἀλλήλοις τὰ αὐτὰ κατὰ τὰ αὐτὰ ἐν
πᾶσιν ἀδύνατον. Οὐκ ἄρα ὃν τὸ κακόν.

21. Ἀλλὰ οὐδὲ ἐν τοῖς οὐσίν ἐστι τὸ κακόν. Εἰ
γὰρ πάντα τὰ ὄντα ἐκ τάγαθοῦ, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς
οὐσι καὶ πάντα περιέχει τάγαθόν, ἢ οὐκ ἔσται τὸ
κακὸν ἐν τοῖς οὐσιν ἢ ἐν τάγαθῳ ἔσται. Καὶ μὴν
ἐν τάγαθῳ οὐκ ἔσται, καὶ γὰρ οὐδὲ ἐν πυρὶ τὸ
ψυχρὸν οὐδὲ τὸ κακύνεσθαι τῷ καὶ τὸ κακὸν
ἀγαθύνοντι. Εἰ δὲ ἔσται, πῶς ἔσται ἐν τάγαθῳ τὸ

Και το κακό που έχει εκπέσει εντελώς από το αγαθό
δεν μπορεί να είναι αγαθό ούτε σε μεγάλο βαθμό ούτε σε
μικρότερο²⁶². Όμως αυτό που εν μέρει είναι αγαθό και εν
μέρει μη αγαθό, αντιμάχεται βέβαια μέρος του αγαθού,
όχι όμως ολόκληρο το αγαθό. Διατηρεῖται μάλιστα και
αυτό χάρη στη μετουσία του αγαθού και έτσι το αγαθό
δίνει ύπαρξη ακόμα και στην στέρηση του εαυτού του
μέσω της ὅλης μέθεξής του²⁶³. Γιατί αν απομακρυνθεῖ ε-
ντελώς το αγαθό, δεν θα υπάρχει τίποτα ούτε ολοκλη-
ρωτικά αγαθό ούτε ανάμικτο ούτε καθαυτό κακό. Αν το
κακό είναι ατελές αγαθό, με την παντελή απουσία του
αγαθού θα χαθεί και το ατελές και το τέλειο αγαθό. Και
μόνο τότε μπορεί να υπάρχει και να εμφανίζεται το κα-
κό, όταν είναι κακό απέναντι σ' αυτά στα οποία ενα-
ντιώνεται και όταν απομακρύνεται²⁶⁴ από άλλα επειδή
είναι αγαθά²⁶⁵. Γιατί σε κάθε περίπτωση είναι αδύνατο
να μάχονται μεταξύ τους τα ίδια πράγματα σε σχέση με
τα ίδια πράγματα. Επομένως, το κακό δεν είναι ον.

21. Αλλά ούτε μέσα στα όντα δεν υπάρχει το κακό.
Γιατί αν όλα τα όντα προέρχονται από το αγαθό, αν το
αγαθό βρίσκεται σε όλα τα όντα και αν το αγαθό περι-
λαμβάνει όλα τα όντα, τότε ή δεν υπάρχει το κακό στα
όντα ή βρίσκεται μέσα στο αγαθό. Αλλά βέβαια στο α-
γαθό δεν μπορεί να βρίσκεται, γιατί όπως το ψυχρό δεν
μπορεί να βρίσκεται μέσα στο πυρ²⁶⁶, έτσι και η κακία
δεν μπορεί να βρίσκεται μέσα σ' αυτό που μετατρέπει

κακόν; Εἰ μὲν ἐξ αὐτοῦ, ἄτοπον καὶ ἀδύνατον. «Οὐ δύναται» γάρ, ὡς ἡ τῶν λογίων ἀλήθειά φησι, «δένδρον ἀγαθὸν καρποὺς πονηροὺς ποιεῖν» οὐδὲ μὴν τὸ ἀνάπαλιν. Εἰ δὲ οὐκ ἐξ αὐτοῦ, ἐξ ἄλλης δηλονότι ἀρχῆς καὶ αἰτίας. Καὶ γὰρ ἢ τὸ κακὸν ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ ἔσται ἢ τὸ ἀγαθὸν ἐκ τοῦ κακοῦ ἢ, εἰ μὴ τοῦτο δυνατόν, ἐξ ἄλλης ἀρχῆς καὶ αἰτίας ἔσται καὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν. Πᾶσα γὰρ δυὰς οὐκ ἀρχή, μονὰς δὲ ἔσται πάσης δυάδος ἀρχή. |

169 Καίτοι ἄτοπον ἐξ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ δύο παντελῶς ἐναντία προῖέναι καὶ εἶναι καὶ αὐτὴν τὴν ἀρχὴν οὐχ ἀπλὴν καὶ ἐνιαίαν, ἀλλὰ μεριστὴν καὶ δυοειδῆ καὶ ἐναντίαν ἑαυτῇ καὶ ἡλλοιωμένην. Καὶ μὴν οὔτε δύο τῶν ὄντων ἐναντίας ἀρχὰς δυνατόν εἶναι καὶ ταύτας ἐν ἀλλήλαις καὶ ἐν τῷ παντὶ καὶ μαχομένας. Εἰ γὰρ τοῦτο δοθείη, ἔσται καὶ ὁ θεὸς οὐκ ἀπήμων οὐδὲ ἐκτὸς δυσχερείας. Εἴπερ εἴη τι καὶ αὐτῷ τὸ ἐνοχλοῦν, ἔπειτα ἔσται πάντα ἄτακτα καὶ ἀεὶ μαχόμενα. Καίτοι φιλίας πᾶσι τοῖς οὖσι τὸ ἀγαθὸν μεταδίδωσι καὶ αὐτοειρήνη καὶ εἰρηνόδωρος ὑμνεῖται πρὸς τῶν ἱερῶν θεολόγων.

καὶ τὸ κακὸν σε ἀγαθόν. Ἀν ὅμως ὑπάρχει, με ποιο τρόπο ὑπάρχει μέσα στο ἀγαθὸ τὸ κακόν; Νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ ἀγαθὸ εἶναι ἄτοπο καὶ ἀδύνατο²⁶⁷. γιὰτί «δεν μπορεῖ», ὅπως λέει ἡ ἀλήθεια τῶν Γραφῶν, «δέντρο ἀγαθὸ νὰ κάνει πονηροὺς καρποὺς»²⁶⁸, οὔτε βέβαια τὸ ἀντίθετο. Ἀν λοιπὸν δεν προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀγαθόν, εἶναι φανερό ὅτι προέρχεται ἀπὸ ἄλλη ἀρχή καὶ αἰτία. Ἐτσι ὅμως ἢ τὸ κακὸν προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀγαθόν ἢ τὸ ἀγαθὸ ἀπὸ τὸ κακόν· κι αν αὐτὸ δεν εἶναι δυνατό, τότε καὶ τὸ ἀγαθὸ καὶ τὸ κακὸν προέρχονται ἀπὸ ἄλλη ἀρχή καὶ αἰτία. Γιὰτί καμιά δυάδα δεν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀρχή· ἡ μονάδα εἶναι ἡ ἀρχή κάθε δυάδας²⁶⁹.

Καὶ ὅμως εἶναι ἄτοπο ἀπὸ ἑνὸς καὶ τὸ αὐτὸ νὰ προέρχονται καὶ νὰ λαμβάνουν ὑπαρξὴ δύο ἐντελῶς ἀντίθετα. Αὐτὴ ἡ ἀρχή δεν θα μπορούσε νὰ εἶναι ἀπλή καὶ ἐνιαία, ἀλλὰ διαιρετὴ καὶ δίμορφη, ἀντίθετη στὸν ἐαυτὸ της καὶ ἡλλοιωμένη. Καὶ βέβαια οὔτε εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχουν δύο ἀντίθετες ἀρχές τῶν ὄντων, κι αὐτές νὰ βρίσκονται ἡ μία στὴν ἄλλη καὶ στὸ σύμπαν καὶ νὰ ἔχουν ἀμοιβαία ἀντιπαλότητα. Γιὰτί αν αὐτὸ θεωρηθεῖ δεδομένο, ὁ Θεός δεν θα εἶναι ἀπαθὴς οὔτε ἔξω ἀπὸ κάθε διαταραχή. Κι αν υπήρχε κάτι που νὰ τὸν ἐνοχλεῖ, σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσιν θα ἔπρεπε ὅλα νὰ εἶναι σε ἀταξία καὶ σε διαρκή ἀντιπαράθεσιν. Ἀντίθετα, τὸ ἀγαθὸν μεταδίδει σε ὅλα τὰ ὄντα τὴν ἀγάπην καὶ οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς τὸ ἐξυμνοῦν ὡς ἀπόλυτη εἰρήνη καὶ χορηγὸς τῆς εἰρήνης²⁷⁰.

Διὸ καὶ φιλα τάγαθὰ καὶ ἐναρμόνια πάντα καὶ μιᾶς ζωῆς ἔχονα καὶ πρὸς ἓν ἀγαθὸν συντεταγμένα καὶ προσηνῇ καὶ ὅμοια καὶ προσήγορα ἀλλήλοις. Ὡστε οὐκ ἐν θεῷ τὸ κακόν, καὶ τὸ κακὸν οὐκ ἔνθεον.

Ἄλλ' οὐδὲ ἐκ θεοῦ τὸ κακόν. Ἡ γὰρ οὐκ ἀγαθὸς ἢ ἀγαθοποιεῖ καὶ ἀγαθὰ παράγει, καὶ οὐ ποτὲ μὲν καὶ τινα, ποτὲ δὲ οὐ καὶ οὐ πάντα, μεταβολὴν γὰρ ἐν τούτῳ πείσεται καὶ ἀλλοιῶσιν καὶ περὶ αὐτὸ τὸ πάντων θειότατον τὴν αἰτίαν. Εἰ δὲ ἐν θεῷ τάγαθον ὑπαρξίς ἐστίν, ἔσται ὁ μεταβάλλων ἐκ τάγαθοῦ θεὸς ποτὲ μὲν ὢν, ποτὲ δὲ οὐκ ὢν. Εἰ δὲ μεθέξει τὸ ἀγαθὸν ἔχει, καὶ ἐξ ἑτέρου ἔξει καὶ ποτὲ μὲν ἔξει, ποτὲ δὲ οὐχ ἔξει. Οὐκ ἄρα ἐκ θεοῦ τὸ κακὸν οὔτε ἐν θεῷ οὔτε ἀπλῶς οὔτε κατὰ χρόνον.

22. Ἄλλ' οὔτε ἐν ἀγγέλοις ἐστὶ τὸ κακόν. Εἰ γὰρ ἐξαγγέλλει τὴν ἀγαθότητα τὴν θείαν ὁ ἀγαθοειδὴς ἀγγελος ἐκεῖνο ὢν κατὰ μέθεξιν δευτέρως, ὅπερ κατ' αἰτίαν τὸ ἀγγελλόμενον πρώτως, «εἰκὼν» ἐστὶ τοῦ/θεοῦ ὁ ἀγγελος, φανέρωσις τοῦ ἀφανοῦς φωτός, «ἔσοπτρον» ἀχραιφνές, διειδέστατον, ἀλώβητον, ἄχραντον, «ἀκηλίδωτον», εἶσδε-

Γι' αὐτὸ καὶ τα ἀγαθὰ εἶναι φιλικὰ μεταξύ τους καὶ βρίσκονται ὅλα σε κατάσταση ἀρμονίας· ὅλα εἶναι βλαστήματα μιᾶς ζωῆς καὶ ἀποβλέπουν πρὸς ἓν ἀγαθόν· ὅλα εἶναι προσηνῇ, ἔχουν ὅμοια φύση καὶ εἶναι ευπροσήγορα το ἓν στο ἄλλο²⁷¹. Επομένως, τὸ κακὸν δὲν βρίσκεται στὸν Θεὸ οὔτε τὸ κακὸν εἶναι ἐνθεο²⁷².

Ἀλλὰ οὔτε ἀπὸ τοῦ Θεοῦ προέρχεται τὸ κακόν. Γιατί ἢ δὲν εἶναι ἀγαθὸς ὁ Θεός ἢ ἀγαθοποιεῖ καὶ παράγει ἀγαθὰ. Δὲν γίνεται κάποτε νὰ παράγει ἀγαθὰ καὶ μόνο μερικά, κάποτε ὅμως ὄχι καὶ ὄχι ὅλα. Γιατί σὲ μιὰ τέτοια περίπτωση θὰ υποστεί μεταβολὴ καὶ ἀλλοίωση καὶ μάλιστα ἀναφορικά με τὸ πιο θεϊκὸ ἀπ' ὅλα, τὴν αἰτία. Ἀν λοιπὸν τὸ ἀγαθὸν εἶναι μέσα στὸν Θεὸ ὑπαρξή, ὁ θεὸς που μετακινεῖται ἀπὸ τὸ ἀγαθὸν θὰ εἶναι πότε ὢν καὶ πότε μὴ ὢν. Κι ἂν πάλι ἔχει τὸ ἀγαθὸν ἀπὸ μέθεξιν, ἀναμφίβολα θὰ τὸ ἔχει ἀπὸ κάποιον ἄλλο, κι ἐπὶ πότε θὰ τὸ ἔχει καὶ πότε δὲν θὰ τὸ ἔχει. Επομένως, τὸ κακὸν δὲν προέρχεται ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ δὲν βρίσκεται μέσα στὸν Θεόν, οὔτε σὲ ἀπόλυτο βαθμὸ οὔτε με χρονικὴ σχέση²⁷³.

22. Ἀλλὰ οὔτε στὸν ἀγγέλου βρίσκεται τὸ κακόν. Γιατί ἂν ὁ ἀγαθόμορφος ἀγγελος εἶναι ἀγγελιοφόρος τῆς θείας ἀγαθότητος (καὶ ἐπὶ εἶναι κατὰ δεύτερο λόγο καὶ κατόπιν μέθεξιν ὅτι εἶναι τὸ ἀγγελλόμενον κατὰ τρόπο πρωταρχικὸ καὶ ὡς αἰτία), τότε ὁ ἀγγελος εἶναι εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, φανέρωση τοῦ ἀφανοῦς φωτός, κάτοπτρο ἀστραφτερό, διαυγέστατο, ἀφθαρτο, ἄχραντο, ἀκη-

χόμενον ὅλην, εἰ θέμις εἰπεῖν, τὴν ὡραιότητα τῆς ἀγαθοτύπου θεοειδείας καὶ ἀμιγῶς ἀναλάμπον ἐν ἑαυτῷ, καθάπερ οἶόν τέ ἐστι, τὴν ἀγαθότητα τῆς ἐν ἀδύτοις σιγῆς. Οὐκ ἄρα οὐδὲ ἐν ἀγγέλοις ἐστὶ τὸ κακόν.

Ἄλλὰ τῷ κολάζειν τοὺς ἀμαρτάνοντάς εἰσι κακοί. Τούτῳ γοῦν τῷ λόγῳ καὶ οἱ σωφρονισταὶ τῶν πλημμελούντων κακοὶ καὶ τῶν ἱερέων οἱ τὸν βέβηλον τῶν θείων μυστηρίων ἀπειργοντες. Καίτοι οὐδὲ τὸ κολάζεσθαι κακόν, ἀλλὰ τὸ ἄξιον γενέσθαι κολάσεως, οὐδὲ τὸ κατ' ἀξίαν ἀπειργεσθαι τῶν ἱερῶν, ἀλλὰ τὸ ἐναγῇ καὶ ἀνιέρον γενέσθαι καὶ τῶν ἀχράντων ἀνεπιτήδειον.

23. Ἄλλ' οὔτε οἱ δαίμονες φύσει κακοί. Καὶ γὰρ εἰ φύσει κακοί, οὔτε ἐκ τὰγαθοῦ οὔτε ἐν τοῖς οὖσιν οὔτε μὴν ἐξ ἀγαθῶν μετέβαλον φύσει καὶ αἰεὶ κακοὶ ὄντες.

Ἐπειτα ἑαυτοῖς εἰσι κακοὶ ἢ ἑτέροις; Εἰ μὲν ἑαυτοῖς, καὶ φθείρουσιν ἑαυτούς, εἰ δὲ ἄλλοις, πῶς φθείροντες ἢ τί φθείροντες οὐσίαν ἢ δύναμιν ἢ ἐνέργειαν; Εἰ μὲν οὐσίαν, πρῶτον μὲν οὐ παρὰ φύσιν, τὰ γὰρ φύσει ἀφθαρτα οὐ φθείρουσιν, ἀλλὰ τὰ

λίδωτο²⁷⁴, που δέχεται μέσα του, αν επιτρέπεται να μιλήσω έτσι, ὅλη την ὡραιότητα της ἀγαθόμορφης θεϊκῆς οντότητας και που ἀκτινοβολεῖ στον εαυτό του κατὰ τρόπο ἀμιγῇ (ὅσο εἶναι αὐτό δυνατόν) την ἀγαθότητα της μυστικῆς σιγῆς. Ἄρα, το κακὸ δεν βρίσκεται οὔτε στους ἀγγέλους²⁷⁵.

Ἀλλὰ μήπως αὐτοὶ εἶναι κακοὶ με το να τιμωροῦν αὐτούς που ἀμαρτάνουν; Κάτω ἀπ' αὐτὴ τη λογικῇ, ὁμως, θα εἶναι κακοὶ και αὐτοὶ που σωφρονίζουν τους παραβάτες και οι ιερεῖς που ἀποκλείουν τον βέβηλο ἀπὸ τα θεῖα μυστήρια. Ωστόσο, δεν εἶναι κακὸ το να τιμωρεῖται κανεὶς, ἀλλὰ το να γίνεται ἄξιος τιμωρίας, οὔτε το να ἐμποδίζεται, ὅπως το ἀξίζει, ἀπὸ τα ἱερά, ἀλλὰ το να γίνεται μιὰρός και ἀνιέρος και ἀκατάλληλος για τα ἀχραντα μυστήρια²⁷⁶.

23. Ἀλλὰ οὔτε οι δαίμονες εἶναι κακοὶ ἀπὸ τη φύση τους. Γιατί αν εἶναι κακοὶ ἀπὸ τη φύση τους, οὔτε προέρχονται ἀπὸ το ἀγαθὸ οὔτε ἀνήκουν στα ὄντα οὔτε ἔχουν ἐκπέσει ἀπὸ το ἀγαθὸ, μια και εἶναι πάντοτε και ἀπὸ τη φύση τους κακοὶ²⁷⁷. Ἐπιπλέον, εἶναι κακοὶ για τους εαυτούς τους ἢ για ἄλλους; Αν ἰσχύει η πρώτη περίπτωση, τότε καταστρέφουν τον εαυτό τους. Αν ἰσχύει η δεύτερη περίπτωση, πῶς καταστρέφουν ἢ τι καταστρέφουν; Οὐσία, δύναμη ἢ ἐνέργεια; Αν καταστρέφουν την οὐσία, κατὰ πρῶτον δεν μποροῦν να το κάνουν ἀντίθετα στη φύση τους, γιατί δεν μποροῦν να φθείρουν αὐτὰ που

δεκτικά φθοράς. Ἐπειτα οὐδὲ τοῦτο παντὶ καὶ πάντῃ κακόν. Ἄλλ' οὐδὲ φθείρεται τι τῶν ὄντων, καθ' ὃ οὐσία καὶ φύσις, ἀλλὰ τῇ ἐλλείψει τῆς κατὰ φύσιν τάξεως ὃ τῆς ἀρμονίας καὶ συμμετρίας λόγος ἀσθενεῖ μένειν ὡσαύτως ἔχων. Ἡ δὲ ἀσθένεια οὐ παντελής, εἰ γὰρ παντελής, καὶ τὴν φθορὰν καὶ τὸ ὑποκειμένον ἀνείλε, καὶ ἔσται ἡ τοιαύτη φθορὰ καὶ ἑαυτῆς φθορά. Ὡστε τὸ τοιοῦτον οὐ κακόν, ἀλλ' ἐλλειπὲς ἀγαθόν. Τὸ γὰρ πάντῃ ἄμοιρον τοῦ ἀγαθοῦ οὔτε ἐν τοῖς/οὖσιν ἔσται, καὶ περὶ τῆς εἰς δύναμιν καὶ ἐνέργειαν φθοράς ὁ αὐτὸς λόγος.

171

Εἴτα πῶς οἱ ἐκ θεοῦ γενόμενοι δαίμονες εἰσι κακοί; Τὸ γὰρ ἀγαθὸν ἀγαθὰ παράγει καὶ ὑφίστησι. Καίτοι λέγονται κακοί, φαίη τις ἄν, ἀλλ' οὐ, καθ' ὃ εἰσὶν, ἐκ τἀγαθοῦ γὰρ εἰσι καὶ ἀγαθὴν ἔλαχον οὐσίαν, ἀλλὰ, καθ' ὃ οὐκ εἰσὶν ἀσθενήσαντες, ὥς τὰ λόγια φησι, τηρῆσαι «τὴν ἑαυτῶν ἀρχήν». Ἐν τίνι γάρ, εἰπέ μοι, κακύνεσθαι φαμεν τοὺς δαίμονας, εἰ μὴ ἐν τῇ παύσει τῆς τῶν θεῶν ἀγαθῶν ἔξεως καὶ ἐνεργείας;

εἶναι ἀφθαρτα ἀπὸ τῆ φύσε τους, παρὰ μόνο αὐτά που ἐπιδέχονται φθορά. Κατὰ δεύτερον, αὐτὴ ἡ φθορὰ δεν εἶναι κακό σε κάθε περίπτωση καὶ κάτω ἀπὸ ὅλες τις συνθήκες. Οὔτε βέβαια μπορεῖ να καταστραφεῖ κάποιον ἀναφορικά με τὴν οὐσία καὶ τὴ φύση του, ἀλλὰ με τὴν ἐλλειψη τῆς φυσικῆς τάξης ὁ λόγος τῆς ἀρμονίας καὶ τῆς συμμετρίας ἀδυνατεῖ να παραμείνει στην ἴδια κατάσταση²⁷⁸. Ἡ ἀδυναμία αὐτὴ δεν εἶναι πλήρης. Γιατί αν ἦταν πλήρης, θα κατάστρεφε καὶ τὴ φθορὰ καὶ τὸ υποκειμένο τῆς φθοράς καὶ ἔτσι μια τέτοια φθορὰ θα ἦταν καὶ φθορὰ του εαυτοῦ τῆς. Επομένως, μια τέτοια ἀδυναμία δεν εἶναι κακό, ἀλλὰ ἐλλιπὲς ἀγαθό, γιατί τὸ ὁλοσδιόλου ἄμοιρο του ἀγαθοῦ δεν μπορεῖ να ὑπάρχει οὔτε ἀνάμεσα στα ὄντα. Καὶ σχετικὰ με τὴ φθορὰ τῆς δύναμης καὶ τῆς ἐνεργείας ἰσχύουν τὰ ἴδια πράγματα.

Ακολουθῶς, πῶς γίνεται οἱ δαίμονες, ἀφού προήλθαν ἀπὸ τὸν Θεό, να εἶναι κακοί; Γιατί τὸ ἀγαθὸ παράγει καὶ δίνει ὑπόσταση μόνο σε ἀγαθὰ. Θα μπορούσε βέβαια κανεὶς να ἀπαντήσει ὅτι λέγονται κακοί, ἀλλὰ ὄχι για τὴν οὐσία τῆς ὑπαρξῆς τους (γιατί προέρχονται ἀπὸ τὸ ἀγαθὸ καὶ τους ἔχει δοθεῖ ἀγαθὴ οὐσία), ἀλλὰ σχετικὰ μ' αὐτὸ που δεν εἶναι, ἐπειδὴ δεν εἶχαν τὸ σθένος, ὅπως λένε οἱ Γραφεῖς, «να διατηρήσουν τὸ αξίωμά τους»²⁷⁹. Γιατί, πες μοι, σε τι λέμε ὅτι ἐγιναν κακοί οἱ δαίμονες, αν ὄχι στη διακοπὴ τῆς ἐπιθυμίας καὶ τῆς πραγματοποίησης τῶν θεῶν ἀγαθῶν;

Ἄλλως τε, εἰ φύσει κακοὶ οἱ δαίμονες, αἰ κακοί. Καίτοι τὸ κακὸν ἄστατόν ἐστιν. Οὐκοῦν, εἰ αἰ ὡσαύτως ἔχουσιν, οὐ κακοί, τὸ γὰρ αἰ ταῦτόν τοῦ ἀγαθοῦ ἴδιον. Εἰ δὲ οὐκ αἰ κακοί, οὐ φύσει κακοί, ἀλλ' ἐνδεία τῶν ἀγγελικῶν ἀγαθῶν. Καὶ οὐ πάντῃ ἅμοιροι τοῦ ἀγαθοῦ, καθ' ὃ καὶ εἰσὶ καὶ ζῶσι καὶ νοοῦσι καὶ ὅλως ἐστὶ τις ἐν αὐτοῖς ἐφέσεως κίνησις. Κακοὶ δὲ εἶναι λέγονται διὰ τὸ ἀσθενεῖν περὶ τὴν κατὰ φύσιν ἐνέργειαν. Παρατροπή οὖν ἐστὶν αὐτοῖς τὸ κακὸν καὶ τῶν προσηκόντων αὐτοῖς ἔκβασις καὶ ἀτευξία καὶ ἀτέλεια καὶ ἀδυναμία καὶ τῆς σωζούσης τὴν ἐν αὐτοῖς τελειότητα δυνάμειος ἀσθένεια καὶ ἀποφυγὴ καὶ ἀπόπτωσις.

Ἄλλως τε τί τὸ ἐν δαίμοσι κακόν; Θυμὸς ἄλογος, ἄνους ἐπιθυμία, φαντασία προπετής. Ἄλλὰ ταῦτα, εἰ καὶ ἔστιν ἐν δαίμοσιν, οὐ πάντῃ οὐδὲ ἐπὶ πάντων οὐδὲ αὐτὰ καθ' αὐτὰ κακά. Καὶ γὰρ ἐφ' ἐτέρων ζώων οὐχ ἡ σχέσις τούτων, ἀλλ' ἡ ἀναίρεσίς ἐστι καὶ φθορὰ τῷ ζῳῷ καὶ κακόν. Ἡ δὲ σχέσις σώζει καὶ εἶναι ποιεῖ τὴν ταῦτα ἔχουσαν τοῦ ζῳου φύσιν. /

172 Οὐκ ἄρα κακὸν τὸ δαιμόνιον φύλον, ἧ ἔστι κατὰ

Εξάλλου, ἀν εἶναι ἀπὸ τῆ φύσεως τοὺς κακοὶ οἱ δαίμονες, θα πρέπει νὰ εἶναι πάντοτε κακοί· κι ὁμως το κακό εἶναι ἀσταθές. Επομένως, εἰάν παραμένουν πάντοτε στην ἴδια κατάσταση δεν εἶναι κακοί· γιατί το νὰ παραμένει πάντοτε ἀμετάβλητο εἶναι ἴδιον τοῦ ἀγαθοῦ. Ἀν ὁμως δεν εἶναι πάντοτε κακοί, δεν εἶναι ἀπὸ τῆ φύσεως τοὺς κακοί, ἀλλὰ ἀπὸ ἐλλείψεως τῶν ἀγγελικῶν ἀγαθῶν. Καὶ δεν εἶναι ἐντελώς ἅμοιροι τοῦ ἀγαθοῦ, καθότι ἔχουν λάβει ὑπάρξεως καὶ ζοῦν καὶ σκέφτονται καὶ γενικά ὑπάρχει σ' αὐτοὺς κάποια κίνησις ἐπιθυμίας. Κακοὶ ονομάζονται ἐξαιτίας τῆς ἀδυναμίας τοὺς νὰ ἐνεργοῦν σύμφωνα με τῆ φύσεως τοὺς. Το κακό εἶναι λοιπόν σ' αὐτοὺς μια παρεκτροπή, μια παρέκκλιση ἀπ' αὐτὰ ποῦ ἀνήκουν στην φύσεως τοὺς, ἀποτυχία, ἀτέλεια, ἀδυναμία, καθὼς ἐπίσης ἐξασθένησις, ἀπομάκρυνσις καὶ ἐκπτώσις τῆς δυνάμεως ποῦ διασώζει σ' αὐτοὺς τὴν τελειότητα²⁸⁰.

Εξάλλου, τι εἶναι το κακό στους δαίμονες; Παράλογος θυμός, ἀνόητη ἐπιθυμία, ἀχαλίνωτη φαντασία. Ἀλλὰ αὐτὰ, ἀν καὶ ὑπάρχουν στους δαίμονες, δεν εἶναι σε ὅλες τις περιπτώσεις ἡ γιὰ ὅλα τα ὄντα κακά οὔτε εἶναι αὐτὰ καθ' εαυτὰ κακά. Γιὰτί ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι ζωντανοὶ ὁργανισμοί, στους οποίους δεν εἶναι ἡ πρόσκτησις αὐτῶν τῶν ιδιοτήτων ἀλλὰ ἡ ἐλλείψή τοὺς ποῦ ἀποτελεῖ γιὰ το ζῳό φθορά καὶ κακό· ἡ πρόσκτησή τοὺς σώζει καὶ οδηγεῖ στην ὑπάρξεως τῆ φύσεως τοῦ ζῳοῦ ποῦ τις ἔχει²⁸¹. Ἄρα, δεν εἶναι κακό το φύλο τῶν δαιμόνων σ' ὅ,τι εἶναι

φύσιν, ἀλλ' ἢ οὐκ ἔστι. Καὶ οὐκ ἡλλοιώθη τὸ δοθὲν αὐτοῖς ὅλον ἀγαθόν, ἀλλ' αὐτοὶ τοῦ δοθέντος ἀποπεπτώκασιν ὅλου ἀγαθοῦ. Καὶ τὰς δοθείσας αὐτοῖς ἀγγελικὰς δωρεάς, οὐ μήποτε αὐτὰς ἡλλοιώσθαί φαμεν, ἀλλ' εἰσὶ καὶ ὁλόκληροι καὶ παμφαεῖς εἰσι, καὶ αὐτοὶ μὴ ὁρῶσιν ἀπομύσαντες ἑαυτῶν τὰς ἀγαθοπτικὰς δυνάμεις. Ὡστε ὁ εἰς, καὶ ἐκ τ' ἀγαθοῦ εἰσι καὶ ἀγαθοὶ καὶ τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ ἐφίενται τοῦ εἶναι καὶ ζῆν καὶ νοεῖν τῶν ὄντων ἐφίεμενοι. Καὶ τῇ στερήσει καὶ ἀποφυγῇ καὶ ἀποπτώσει τῶν προσηκόντων αὐτοῖς ἀγαθῶν λέγονται κακοί. Καὶ εἰσὶ κακοί, καθ' ὃ οὐκ εἰσίν. Καὶ τοῦ μὴ ὄντος ἐφίεμενοι τοῦ κακοῦ ἐφίενται.

24. Ἀλλὰ ψυχὰς τις εἶναι λέγοι κακάς; Εἰ μὲν, ὅτι συγγίνονται κακοῖς προνοητικῶς καὶ σωστικῶς, τοῦτο οὐ κακόν, ἀλλ' ἀγαθόν καὶ ἐκ τ' ἀγαθοῦ τοῦ καὶ τὸ κακὸν ἀγαθύνοντος. Εἰ δὲ τὸ κακύνεσθαι ψυχὰς φαμεν, ἐν τίνι κακύνονται, εἰ μὴ ἐν τῇ τῶν ἀγαθῶν ἔξεων καὶ ἐνεργειῶν ἑλλείψει καὶ δι' οἰκείαν ἀσθένειαν ἀτευξία καὶ ἀπολισθήσει; Καὶ γὰρ καὶ τὸν αέρα τὸν περὶ ἡμᾶς ἐσχοτῶσθαί φαμεν

σύμφωνα με τὴ φύση του, ἀλλὰ σ' ὅτι δεν εἶναι. Καὶ δεν αλλοιώθηκε τὸ συνολικὸ ἀγαθὸ που τοὺς δόθηκε, ἀλλὰ αὐτοὶ ἐξέπεσαν ἀπὸ τὸ συνολικὸ ἀγαθὸ που τοὺς δόθηκε. Καὶ δεν μποροῦμε νὰ πούμε ὅτι αλλοιώθηκαν ποτέ οἱ ἀγγελικὲς δωρεές που ἔλαβαν αὐτοί, ἀλλὰ υπάρχουν καὶ μάλιστα εἶναι ἀκέραιες καὶ ολόλαμπρες, κι' ας μὴν τις βλέπουν οἱ ἴδιοι, ἐπειδὴ σφράγισαν τὴν ικανότητά τοὺς νὰ βλέπουν τὸ ἀγαθὸ. Ἐπομένως, ὡς προ τὴν οὐσίαν τοὺς, καὶ ἀπὸ τὸ ἀγαθὸ προέρχονται καὶ ἀγαθοὶ εἶναι καὶ γιὰ τὸ ωραῖο καὶ ἀγαθὸ δείχνουν ἐφεση, καθὼς ἐπιθυμοῦν τὴν ὑπαρξή, τὴ ζωή, τὴ νόηση τῶν ὄντων· ονομάζονται κακοί με τὴ στέρηση, ἀποφυγὴ καὶ ἐκπτώση ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ που ἀνήκουν στὴ φύση τοὺς. Εἶναι κακοὶ ἀναφορικά μ' αὐτὸ που δεν εἶναι. Ἐπιθυμοῦν τὸ κακὸ, γιὰτὶ ἐπιθυμοῦν τὸ μὴ οὐ²⁸².

24. Ἀλλὰ ἴσως κάποιος μιλήσει γιὰ κακὲς ψυχές. Ἀν ἐννοεῖ ὅτι εἶναι κακὲς, ἐπειδὴ ἐρχονται σὲ ἐπαφή με κακοὺς, ὅταν προνοοῦν γιὰ τὴ σωτηρία τοὺς, αὐτὸ δεν εἶναι κακὸ ἀλλὰ ἀγαθὸ καὶ προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀγαθὸ που οδηγεῖ καὶ τὸ κακὸ στο ἀγαθὸ. Κι ἂν λέμε ὅτι οἱ ψυχές γίνονται κακὲς, δεν γίνονται κακὲς γιὰ τίποτα ἄλλο, παρὰ γιὰ τὴν ἑλλειψη τῶν ἀγαθῶν ἔξεων καὶ ἐνεργειῶν, καθὼς ἐπίσης καὶ γιὰ τὴν ἀποτυχία τοὺς –ἐξαιτίας τῆς δικῆς τοὺς ἀδυναμίας– νὰ πετύχουν τὸ ἀγαθὸ καὶ γιὰ τὴν ἐκπτώσή τοὺς ἀπὸ τὸ ἀγαθὸ. Γιατί καὶ γιὰ τὸν αέρα που μας περιβάλλει λέμε ὅτι σκοτεινιάζει ἐξαιτίας τῆς

ἐλλείψει καὶ ἀπουσίᾳ φωτός. Αὐτὸ δὲ τὸ φῶς ἀεὶ φῶς ἐστὶ τὸ καὶ τὸ σκότος φωτίζον. Οὐκ ἄρα οὔτε ἐν δαίμοσιν οὔτε ἐν ἡμῖν τὸ κακὸν ὡς ὃν κακόν, ἀλλ' ὡς ἐλλειψὶς καὶ ἐρημία τῆς τῶν οἰκείων ἀγαθῶν τελειότητος./

173 25. Ἄλλ' οὐδὲ ἐν ζώοις ἀλόγοις ἐστὶ τὸ κακόν. Εἰ γὰρ ἀνέλης θυμὸν καὶ ἐπιθυμίαν καὶ τᾶλλα, ὅσα λέγεται καὶ οὐκ ἔστιν ἀπλῶς τῇ ἑαυτῶν φύσει κακὰ, τὸ μὲν ἄδρὸν καὶ γαῦρον ὁ λέων ἀπολέσας οὐδὲ λέων ἔσται, προσηνῆς δὲ πᾶσι γενόμενος ὁ κύων οὐκ ἔσται κύων, εἴπερ κυνὸς τὸ φυλακτικὸν καὶ τὸ προσίεσθαι μὲν τὸ οἰκεῖον, ἀπελαύνειν δὲ τὸ ἀλλότριον. Ὡστε τὸ μὴ φθείρεσθαι τὴν φύσιν οὐ κακόν, φθορὰ δὲ φύσεως ἀσθένεια καὶ ἐλλειψὶς τῶν φυσικῶν ἔξεων καὶ ἐνεργειῶν καὶ δυνάμεων. Καὶ εἰ πάντα τὰ διὰ γενέσεως ἐν χρόνῳ ἔχει τὸ τέλειον, οὐδὲ τὸ ἀτελὲς πάντῃ παρὰ πᾶσαν φύσιν.

26. Ἄλλ' οὐδὲ ἐν τῇ ὅλῃ φύσει τὸ κακόν. Εἰ γὰρ οἱ πάντες φυσικοὶ λόγοι παρὰ τῆς καθόλου φύσεως, οὐδὲν ἔστιν αὐτῇ τὸ ἐναντίον. Τῇ καθ' ἑκαστον δὲ τὸ μὲν κατὰ φύσιν ἔσται, τὸ δὲ οὐ κατὰ φύσιν. Ἄλλη γὰρ ἄλλο παρὰ φύσιν, καὶ τὸ τῇδε

ἐλλειψης καὶ ἀπουσίας του φωτός, ενώ το ίδιο το φως εἶναι πάντοτε φως, αὐτό που φωτίζει καὶ στο σκοτάδι. Επομένως, οὔτε στους δαίμονες οὔτε σε μας δεν υπάρχει το κακό, ὡς οὐσία του κακού, ἀλλὰ ὡς ἐλλειψὴ καὶ στέρηση της τελειότητος των ἀγαθῶν της φύσης μας²⁸³.

25. Ἀλλὰ οὔτε στα ἀλόγα ζῶα δεν υπάρχει το κακό. Γιατί αν ἀφαιρέσεις τον θυμό, την ἐπιθυμία καὶ τα ἄλλα, ὅσα λέγεται ὅτι εἶναι κακά, ἀλλὰ δεν εἶναι ἀπολύτως κακά ἀναφορικά με τὴ δική τους φύση, τότε το λιοντάρι, γιὰ παράδειγμα, αν χάσει τὴ δυνάμει του καὶ τὴν υπερηφάνεια του, δεν θα εἶναι λιοντάρι· κι αν το σκυλί γίνεῖ φιλικὸ πρὸς ὅλους, δεν θα εἶναι σκυλί, αν βέβαια χαρακτηριστικὸ του σκύλου εἶναι ἡ ιδιότητα του φύλακα, καθὼς καὶ το να δέχεται τον δικό του καὶ να διώχνει τον ξένο. Ὡστε, το να μην ἀλλοιώνεται ἡ φύση δεν εἶναι κακό· ἀλλοίωση της φύσης εἶναι ἡ ἀδυναμία καὶ ἡ ἐλλειψὴ των φυσικῶν ἔξεων καὶ ἐνεργειῶν καὶ δυνάμεων²⁸⁴. Κι αν ὅλα ὅσα γεννιούνται ἀποκτοῦν τὴν τελειότητα με τον χρόνο, οὔτε το ἀτελὲς δεν εἶναι ἐντελῶς ἀντίθετο γενικά με τὴ φύση²⁸⁵.

26. Ἀλλὰ οὔτε στη φύση συνολικά δεν υπάρχει το κακό. Γιατί αν ὅλοι οἱ φυσικοὶ λόγοι προέρχονται ἀπὸ το καθολικὸ σύστημα της φύσης, τίποτα δεν εἶναι ἀντίθετο σ' αὐτή. Στα ἐπιμέρους ὁμως, το ἓνα εἶναι σύμφωνο με τὴ φύση καὶ το ἄλλο δεν εἶναι σύμφωνο με τὴ φύση. Γιατί σε κάθε περίπτωση εἶναι καὶ διαφορετικὸ αὐτό που εἰ-

κατὰ φύσιν, τῇδε παρὰ φύσιν. Φύσεως δὲ κακία τὸ παρὰ φύσιν, ἢ στέρησις τῶν τῆς φύσεως. Ὡστε οὐκ ἔστι κακὴ φύσις, ἀλλὰ τοῦτο τῇ φύσει κακὸν τὸ ἀδυνατεῖν τὰ τῆς οἰκείας φύσεως ἐκτελεῖν.

174 27. Ἀλλ' οὐδὲ ἐν σώμασι τὸ κακόν. Αἴσχος γὰρ καὶ νόσος ἔλλειψις εἰδους καὶ στέρησις τάξεως. Τοῦτο δὲ οὐ πάντη κακόν, ἀλλ' ἥττον καλόν. Εἰ γὰρ παντελὴς γένοιτο λύσις κάλλους καὶ εἰδους καὶ τάξεως, οἰχῆσεται καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα. Ὅτι δὲ οὐδὲ κακίας αἴτιον τῇ ψυχῇ τὸ σῶμα, δηλον/ ἐκ τοῦ δυνατὸν εἶναι καὶ ἄνευ σώματος παρυφίστασθαι κακίαν ὥσπερ ἐν δαίμοσιν. Τοῦτο γάρ ἐστι καὶ νόοις καὶ ψυχαῖς καὶ σώμασι κακόν, ἢ τῆς ἔξεως τῶν οἰκείων ἀγαθῶν ἀσθένεια καὶ ἀπόπτωσις.

28. Ἀλλ' οὐδὲ τὸ πολυθρύλητον. Ἐν ὕλῃ τὸ κακόν, ὥς φασι, καθ' ὃ ὕλη. Καὶ γὰρ καὶ αὕτη κόσμου καὶ κάλλους καὶ εἰδους ἔχει μετουσίαν. Εἰ δὲ τούτων ἐκτὸς οὐσα ἡ ὕλη καθ' ἑαυτὴν ἁποῖός ἐστι καὶ ἀνειδὸς, πῶς ποιεῖ τι ἢ ὕλη ἢ μηδὲ τὸ πάσχειν δύνασθαι καθ' ἑαυτὴν ἔχουσα;

να ἀντίθετο στη φύση· στη μια περίπτωση εἶναι κατὰ φύση και στην ἄλλη παρὰ φύση. Κακία της φύσης εἶναι το παρὰ φύση, η στέρηση δηλαδή των στοιχείων της φύσης. Επομένως, δεν υπάρχει κακὴ φύση, ἀλλὰ το κακὸ στη φύση εἶναι το ἐξῆς: το να ἀδυνατοῦν τα φυσικά στοιχεία να ἐκτελοῦν ὅσα συμφωνοῦν με τη φύση τους²⁸⁶.

27. Αλλὰ το κακὸ δεν υπάρχει ούτε μέσα στα σώματα. Γιατί η ασχήμια και η αρρώστια εἶναι ἔλλειψη μορφῆς και στέρηση τάξης του σώματος. Αὐτὸ ὅμως δεν εἶναι ολότελα κακὸ, ἀλλὰ μικρότερο καλὸ. Γιατί αν συνέβαινε ολική ἀπώλεια της ομορφιάς, της μορφῆς και της τάξης, τότε θα χανόταν και το ἴδιο το σῶμα. Ὅτι μάλιστα το σῶμα δεν εἶναι αἴτιο οὔτε κακίας στη ψυχὴ γίνεται φανερό ἀπὸ το ὅτι εἶναι δυνατόν και χωρίς το σῶμα να υποβόσκει η κακία, ὅπως γίνεται στους δαίμονες. Γιατί αὐτὸ εἶναι το κακὸ και για τους νόες και τις ψυχές και τα σώματα, η ἀδυναμία δηλαδή της κατοχῆς των οικείων για το καθένα ἀγαθῶν και η ἐκπτώση ἀπὸ αὐτά²⁸⁷.

28. Αλλὰ οὔτε βέβαια το περιβόητο, που λένε, ὅτι «στην ὕλη βρίσκεται το κακὸ, καθότι εἶναι ὕλη» ισχύει. Γιατί και η ἴδια η ὕλη ἔχει συμμετοχὴ στην ευταξία, την ομορφιά και τη μορφή. Αν η ὕλη βρισκόταν ἔξω ἀπὸ ὅλα αὐτά και ἦταν καθ' ἑαυτὴν χωρίς ποιόν και χωρίς μορφή, πῶς θα δημιουργούσε οτιδήποτε, τη στιγμή που η ἴδια καθ' ἑαυτὴν δεν θα εἶχε οὔτε τη δυνατότητα να πάσχει;

Ἄλλως τε πῶς ἡ ὕλη κακόν; Εἰ μὲν γὰρ οὐδαμῇ οὐδαμῶς ἔστιν, οὔτε ἀγαθὸν οὔτε κακόν. Εἰ δέ πως ὄν, τὰ δὲ ὄντα πάντα ἐκ τἀγαθοῦ, καὶ αὐτὴ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ ἂν εἴη, καὶ ἡ τὸ ἀγαθὸν τοῦ κακοῦ ποιητικὸν ἢ τὸ κακὸν ὡς ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ ὄν ἀγαθὸν ἢ τὸ κακὸν τοῦ ἀγαθοῦ ποιητικὸν ἢ καὶ τὸ ἀγαθὸν ὡς ἐκ τοῦ κακοῦ κακὸν ἢ δύο αὐθις ἀρχαί, καὶ αὗται ἄλλης μιᾶς ἐξημμέναι κορυφῆς.

Εἰ δὲ ἀναγκαῖόν φασι τὴν ὕλην πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ παντὸς κόσμου, πῶς ἡ ὕλη κακόν; Ἄλλο γὰρ τὸ κακὸν καὶ ἄλλο τὸ ἀναγκαῖον. Πῶς δὲ ὁ ἀγαθὸς ἐκ τοῦ κακοῦ παράγει τινὰ πρὸς γένεσιν; Ἡ πῶς κακὸν τὸ τοῦ ἀγαθοῦ δεόμενον; Φεύγει γὰρ τὴν τοῦ ἀγαθοῦ φύσιν τὸ κακόν. Πῶς δὲ γεννᾷ καὶ τρέφει τὴν φύσιν ἡ ὕλη κακὴ οὕσα; Τὸ γὰρ κακόν, ἢ κακόν, οὐδενός ἐστι γεννητικὸν ἢ θρεπτικὸν ἢ ὅλως ποιητικὸν ἢ σωστικόν.

Εἰ δὲ φαῖεν αὐτὴν μὲν οὐ ποιεῖν κακίαν ἐν ψυχαῖς, ἐφέλκεσθαι δὲ αὐτάς, πῶς ἔσται τοῦτο ἀληθές; Πολλὰ γὰρ αὐτῶν εἰς τὸ ἀγαθὸν βλέπουσιν. Καίτοι πῶς ἐγίνετο τοῦτο τῆς ὕλης πάντως αὐτάς
175 εἰς τὸ κακὸν ἐφελκομένης; Ὡστε οὐκ ἐξ ὕλης ἐν

Ἄλλωστε, πῶς μπορεί ἡ ὕλη νὰ εἶναι κακό; Ἀν δὲν ὑπάρχει πούθενά καὶ με κανένα τρόπο, δὲν εἶναι οὔτε ἀγαθὸ οὔτε κακό. Ἀν ὅμως ἔχει με κάποιο τρόπο ὑπαρξῆς, δεδομένου ὅτι ὅλα τὰ ὄντα προέρχονται ἀπὸ το ἀγαθό, τότε καὶ ἡ ὕλη πρέπει νὰ προέρχεται ἀπὸ το ἀγαθό, ὁπότε ἢ το ἀγαθὸ δημιουργεῖ το κακό ἢ το κακό, ὡς προερχόμενο ἀπὸ το ἀγαθό, εἶναι ἀγαθό· ἢ το κακό εἶναι δημιουργικὸς παράγοντας ἀγαθοῦ ἢ το ἀγαθό, ὡς προερχόμενο ἀπὸ το κακό, εἶναι κακό· ἢ πάλι θὰ ὑπάρχουν δύο ἀρχές, καὶ αὐτές ἐξαρτημένες ἀπὸ μιὰ ἄλλη κορυφή²⁸⁸.

Ἀν ἡ ὕλη εἶναι, ὅπως λένε, ἀναγκαία γιὰ τὴν συμπλήρωση τοῦ σύμπαντος κόσμου, πῶς μπορεί ἡ ὕλη νὰ εἶναι κακό; Γιατί ἄλλο εἶναι το κακό καὶ ἄλλο το ἀναγκαῖο. Πῶς λοιπὸν ὁ ἀγαθὸς ἀπὸ το κακό οδηγεῖ μερικὰ πράγματα πρὸς τὴ γένεσή τους; Ἡ πῶς εἶναι κακό αὐτό που ἔχει ἀνάγκη το ἀγαθοῦ; Γιατί ἀποφεύγει τὴ φύση το ἀγαθοῦ το κακό. Πῶς μπορεί νὰ γεννᾷ καὶ νὰ τρέφει τὴ φύση ἡ ὕλη, ἀν εἶναι κακὴ; Γιατί το κακό, ὡς κακό, δὲν μπορεί νὰ γεννήσει τίποτα ἢ νὰ θρέφει ἢ γενικά νὰ δημιουργήσει ἢ νὰ σώσει²⁸⁹.

Ἀν τώρα υποστήριζε κάποιος ὅτι ἡ ὕλη δὲν δημιουργεῖ κακία στὶς ψυχές, ἀλλὰ τὶς ἐλκεῖ πρὸς το κακό, πῶς μπορεί αὐτό νὰ εἶναι ἀληθινό; Γιατί πολλές ψυχές ἀποβλέπουν στο ἀγαθό. Πῶς θὰ μπορούσε νὰ γίνε αὐτό, ἀν ἡ ὕλη ὁπωσδήποτε τὶς τραβούσε αὐτές στο κακό; Επο-

ψυχᾷς τὸ κακόν, ἀλλ' ἐξ ἀτάκτου καὶ πλημμελοῦς κινήσεως. Εἰ δὲ καὶ τοῦτό φασι τῇ ὕλῃ πάντως ἔπεσθαι, καὶ ἀναγκαῖα ἢ ἄστατος ὕλη τοῖς ἐφ' ἑαυτῶν ἰδρῦσθαι μὴ δυναμένοις, πῶς τὸ κακὸν ἀναγκαῖον ἢ τὸ ἀναγκαῖον κακόν;

29. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο, ὃ φαμεν· Ἡ στέρησις κατὰ δύναμιν οἰκείαν μάχεται τῷ ἀγαθῷ. Ἡ γὰρ παντελὴς στέρησις καθόλου ἀδύναμος, ἢ δὲ μερικὴ οὐ, καθ' ὃ στέρησις, ἔχει τὴν δύναμιν, ἀλλὰ καθ' ὃ οὐ παντελὴς ἐστὶ στέρησις. Στερήσεως γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ μερικῆς οὐσῆς οὕτω κακόν, καὶ γενομένης καὶ ἢ τοῦ κακοῦ φύσις ἀπελήλυθεν.

30. Συνελόντι δὲ φάναι· Τὸ ἀγαθὸν ἐκ μιᾶς καὶ τῆς ὅλης αἰτίας, τὸ δὲ κακὸν ἐκ πολλῶν καὶ μερικῶν ἐλλείψεων. Οἶδεν ὁ θεὸς τὸ κακόν, ἢ ἀγαθόν, καὶ παρ' αὐτῷ αἰ αἰτίαι τῶν κακῶν δυνάμεις εἰσὶν ἀγαθοποιοί. Εἰ τὸ κακὸν αἰῖδιον καὶ δημιουργεῖ καὶ δύναται καὶ ἔστι καὶ δρᾷ, πόθεν αὐτῷ ταῦτα; Ἡ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ ἢ τῷ ἀγαθῷ ἐκ τοῦ κακοῦ ἢ ἀμφοῖν ἐξ ἄλλης αἰτίας;

Πᾶν τὸ κατὰ φύσιν ἐξ αἰτίας ὠρισμένης γεννᾶται. Εἰ τὸ κακὸν ἀναίτιον καὶ ἀόριστον, οὐ κατὰ

μένως, το κακὸ στις ψυχές δεν προέρχεται ἀπὸ τὴν ὕλη, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἀτακτὴ καὶ πλημμελὴ κίνησιν²⁹⁰. Ἀν βέβαια ἰσχυριστοῦν καὶ αὐτό, ὅτι ἡ κίνησις αὐτὴ ἀκολουθεῖ ὁπωσδήποτε τὴν ὕλη, καὶ ἡ ἀστατὴ ὕλη εἶναι ἀναγκαῖα γιὰ ὅσους δεν μποροῦν νὰ ἐδραιωθοῦν ἀπὸ μόνοι τους, τότε πῶς μπορεῖ τὸ κακὸ νὰ εἶναι ἀναγκαῖο ἢ τὸ ἀναγκαῖο κακὸ;

29. Ἀλλὰ οὔτε αὐτό που λέμε συνήθως ἰσχύει, ὅτι ἡ στέρηση μάχεται τὸ ἀγαθὸ με δύναμη δική της. Γιατί ἡ ὀλικὴ στέρηση εἶναι ἐντελῶς ἀδύναμη, ἐνῶ ἡ μερικὴ στέρηση οφείλει τὴ δύναμή της ὅχι στο ὅτι εἶναι στέρηση, ἀλλὰ στο ὅτι δεν εἶναι ὀλικὴ στέρηση. Ὅταν δηλαδὴ ἔχουμε μερικὴ στέρηση τοῦ ἀγαθοῦ, δεν ἔχουμε ἀκόμη κακόν· ὅταν πάλι συμβεῖ ὀλικὴ στέρηση τοῦ ἀγαθοῦ, τότε χάνεται καὶ ἡ φύσις τοῦ κακοῦ²⁹¹.

30. Θα συνοψίσω λέγοντας ὅτι τὸ ἀγαθὸ προέρχεται ἀπὸ τὴν μιὰ καὶ καθολικὴ αἰτία, ἐνῶ τὸ κακὸ ἀπὸ πολλὰ καὶ μερικὰς ἐλλείψεις τοῦ ἀγαθοῦ. Ὁ Θεὸς γνωρίζει τὸ κακόν σ' ὅτι εἶναι ἀγαθὸ καὶ γι' αὐτόν οἱ αἰτίες τῶν κακῶν εἶναι δυνάμεις ἀγαθοεργές. Γιατί ἂν τὸ κακὸ εἶναι αἰῖδιο καὶ δημιουργεῖ καὶ ἔχει δύναμη καὶ ὑπάρχει καὶ δρᾷ, ἀπὸ πού λαμβάνει ὅλες αὐτές τὶς ἰκανότητες; Ἀπὸ τὸ ἀγαθὸ ἢ μήπως τὸ ἀγαθὸ ἀπὸ τὸ κακόν ἢ πάλι καὶ τὰ δύο ἀπὸ ἄλλη αἰτία;²⁹² Κάθε τι που εἶναι σύμφωνο με τὴ φύσις γεννᾶται ἀπὸ ὀρισμένη αἰτία. Ἀν λοιπὸν τὸ κακόν εἶναι ἀναίτιο καὶ ἀόριστο, δεν εἶναι κατὰ φύσιν, γιατί τὸ

176 φύσιν, οὐδὲ γὰρ ἐν τῇ φύσει τὸ παρὰ φύσιν, οὐδὲ ἀτεχνίας ἐν τῇ τέχνῃ λόγος. Ἄρα ἡ ψυχὴ τῶν κακῶν αἰτία καθάπερ τὸ/ πῦρ τοῦ θερμαίνειν καὶ πάντα, οἷς ἂν γειτνιασῇ, κακίας ἀναπύμπλησιν; Ἡ ἀγαθὴ μὲν ἡ ψυχῆς φύσις, ταῖς δὲ ἐνεργείαις ποτὲ μὲν οὕτως ἔχει, ποτὲ δὲ οὕτως; Εἰ μὲν φύσει καὶ τὸ εἶναι αὐτῆς κακόν, καὶ πόθεν αὐτῇ τὸ εἶναι; Ἡ ἐκ τῆς δημιουργικῆς τῶν ὄλων ὄντων ἀγαθῆς αἰτίας; Ἄλλ' εἰ ἐκ ταύτης, πῶς κατ' οὐσίαν κακόν; Ἀγαθὰ γὰρ πάντα ταύτης ἔχοντα. Εἰ δὲ ταῖς ἐνεργείαις, οὐδὲ τοῦτο ἀμετάβλητον. Εἰ δὲ μὴ, πόθεν αἱ ἀρεταὶ μὴ καὶ ἀγαθοειδοῦς αὐτῆς γινομένης; Λείπεται ἄρα τὸ κακὸν ἀσθένεια καὶ ἔλλειψις τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι.

31. Τῶν ἀγαθῶν τὸ αἷτιον ἐν. Εἰ τῷ ἀγαθῷ τὸ κακὸν ἐναντίον, τοῦ κακοῦ τὰ αἷτια πολλά. Οὐ μὴν τὰ ποιητικὰ τῶν κακῶν λόγοι καὶ δυνάμεις, ἀλλ' ἀδυναμία καὶ ἀσθένεια καὶ μίξις τῶν ἀνομοίων ἀσύμμετρος. Οὔτε ἀκίνητα καὶ αἰεὶ ὡσαύτως ἔχοντα τὰ κακά, ἀλλ' ἄπειρα καὶ ἀόριστα καὶ ἐν ἄλλοις φερόμενα καὶ τούτοις ἀπείροις. Πάντων καὶ τῶν κακῶν ἀρχὴ καὶ τέλος ἔσται τὸ ἀγαθόν, τοῦ γὰρ ἀγαθοῦ ἔνεκα πάντα, καὶ ὅσα ἀγαθὰ καὶ

παρὰ φύσιν δεν βρίσκειται μέσα στη φύσιν, ὅπως ἡ αἰτία τῆς ἀτεχνίας δεν βρίσκειται στην τέχνη²⁹³. Μήπως τότε αἰτία τῶν κακῶν εἶναι ἡ ψυχὴ, ὅπως τὸ πυρ εἶναι αἰτία τοῦ «θερμαίνειν», καὶ ὅλα ὅσα πλησιάζει τα γεμίζει κακία; Ἡ μήπως εἶναι ἀγαθὴ ἡ φύσιν τῆς ψυχῆς καὶ μόνο με τὶς ἐνεργείες τῆς πότε εμφανίζεται ἔτσι καὶ πότε ἀλλιῶς; Ἀν βέβαια ἡ ὑπαρξὴ τῆς ψυχῆς εἶναι ἀπὸ τῆ φύσιν τῆς κακῆς, τότε ἀπὸ πού προέρχεται ἡ ὑπαρξὴ τῆς; Μήπως ἀπὸ τὴν ἀγαθὴ αἰτία ποὺ δημιούργησε ὅλα τὰ ὄντα; Ἀλλὰ, ἀν προέρχεται ἀπ' αὐτῇ, πῶς μπορεῖ νὰ ἔχει οὐσία κακῆς; Γιατί ὅλα ὅσα προέρχονται ἀπ' αὐτῇ εἶναι ἀγαθὰ. Ἀν τώρα εἶναι κακὴ ὡς πρὸς τὶς ἐνεργείες, οὔτε αὐτὸ δεν εἶναι ἀμετάβλητο. Ἀν ὄχι, ἀπὸ πού προέρχονται οἱ ἀρετές τῆς, ἀν αὐτῇ δεν ἔχει γίνε ἀγαθόμορφη; Απομένει λοιπὸν τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ κακὸ εἶναι ἀδυναμία καὶ ἔλλειψη τοῦ ἀγαθοῦ²⁹⁴.

31. Το αἷτιο τῶν ἀγαθῶν εἶναι ἓνα. Ἀν τὸ κακὸ εἶναι ἀντίθετο στο ἀγαθό, τὰ αἷτια τοῦ κακοῦ εἶναι πολλά. Δεν εἶναι βέβαια δημιουργικὲς αἰτίες τῶν κακῶν κάποιες ἀρχές καὶ δυνάμεις, ἀλλὰ ἡ ἀδυναμία καὶ ἡ ἀσθένεια καὶ ἡ ἀσύμμετρη ἀνάμειξη τῶν ἀνόμοιων πραγμάτων. Τὰ κακά δεν εἶναι ἀκίνητα καὶ πάντοτε ἀμετάβλητα, ἀλλὰ ἀπειρα καὶ ἀόριστα καὶ μεταφέρονται σε ἄλλα ποὺ εἶναι κι' αὐτὰ ἀπειρα. Τῶν πάντων, ἄρα καὶ τῶν κακῶν, ἀρχὴ καὶ τέλος δεν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι τὸ ἀγαθό· γιατί ἐξαιτίας τοῦ ἀγαθοῦ ὑπάρχουν τὰ πάντα καὶ

177 ὅσα ἐναντία, καὶ γὰρ καὶ ταῦτα πράττομεν τὸ ἀγαθὸν ποθοῦντες, οὐδεὶς γὰρ εἰς τὸ κακὸν ἀποβλέπων ποιεῖ, ἃ ποιεῖ. Διὸ οὔτε/ ὑπόστασιν ἔχει τὸ κακόν, ἀλλὰ παρυπόστασιν τοῦ ἀγαθοῦ ἔνεκα καὶ οὐχ ἑαυτοῦ γινόμενον.

32. Τῷ κακῷ τὸ εἶναι θετέον κατὰ συμβεβηκός καὶ δι' ἄλλο καὶ οὐκ ἐξ ἀρχῆς οἰκείας. Ὡστε τὸ γιγνόμενον ὀρθὸν μὲν εἶναι δοκεῖν, ὅτι τοῦ ἀγαθοῦ ἔνεκα γίνεται, τῷ ὄντι δὲ οὐκ ὀρθὸν εἶναι, διότι τὸ μὴ ἀγαθὸν ἀγαθὸν οἰόμεθα.

Δέδεικται ἄλλο τὸ ἐφετὸν καὶ ἄλλο τὸ γινόμενον. Οὐκοῦν τὸ κακὸν παρὰ τὴν ὁδὸν καὶ παρὰ τὸν σκοπὸν καὶ παρὰ τὴν φύσιν καὶ παρὰ τὴν αἰτίαν καὶ παρὰ τὴν ἀρχὴν καὶ παρὰ τὸ τέλος καὶ παρὰ τὸν ὅρον καὶ παρὰ τὴν βούλησιν καὶ παρὰ τὴν ὑπόστασιν. Στέρησις ἄρα ἐστὶ τὸ κακὸν καὶ ἔλλειψις καὶ ἀσθένεια καὶ ἀσυμμετρία καὶ ἀμαρτία καὶ ἀσκοπον καὶ ἀκαλλές καὶ ἄζωον καὶ ἄνουν καὶ ἄλογον καὶ ἀτελές καὶ ἀνίδρυτον καὶ ἀναίτιον καὶ ἀόριστον καὶ ἄγονον καὶ ἀργὸν καὶ ἀδρανές καὶ ἄτακτον καὶ ἀνόμοιον καὶ ἄπειρον καὶ σκοτεινὸν καὶ ἀνούσιον καὶ αὐτὸ μῆδαμῶς μῆδαμῇ μῆδέν ὄν.

Πῶς ὅλως δύναται τι τὸ κακὸν τῇ πρὸς τὸ ἀγαθὸν μίξει; Τὸ γὰρ πάντῃ τοῦ ἀγαθοῦ ἅμοιον οὔτε ἔστι τι οὔτε δύναται. Καὶ γὰρ εἰ τὸ ἀγαθὸν

τα αγαθά και τα αντίθετά τους. Γιατί και αυτά τα κάνουμε από πόθο του αγαθού· κανένας βέβαια δεν κάνει ὅ,τι κάνει αποσκοπώντας στο κακό²⁹⁵. Γι' αυτό το κακό δεν ἔχει υπόσταση παρά μόνο μια εκφυλισμένη ύπαρξη, αφού αποκτά ύπαρξη εξαιτίας του αγαθού και όχι από τον εαυτό του²⁹⁶.

32. Την ύπαρξη του κακού πρέπει να την εκλάβουμε «κατὰ συμβεβηκός» και από ἄλλη αἰτία και όχι από δική του αρχή. Ὡστε αυτό που γίνεται φαίνεται βέβαια ὅτι εἶναι ὀρθό, επειδή γίνεται εξαιτίας του αγαθού, στην πραγματικότητα ὁμως δεν εἶναι ὀρθό, γιατί θεωρούμε αγαθὸ το μὴ αγαθό²⁹⁷. Ἐχει αποδειχθεῖ ὅτι ἄλλο εἶναι το επιθυμητό και ἄλλο αὐτό που γίνεται. Το κακό λοιπόν εἶναι παρέκκλιση από την πορεία, από τον σκοπό, από τη φύση, από την αἰτία, από την αρχή, από το τέλος, από το ὄριο, από τη βούληση και από την υπόστασή. Επομένως, το κακό εἶναι στέρηση και ἔλλειψη και ἀσθένεια και ἀσυμμετρία και ἀμαρτία, ἀπουσία σκοποῦ και ομορφιάς, ἔλλειψη ζωῆς, νου και λογικῆς· εἶναι ἀτελές, ἀθεμελίωτο, ἀναίτιο, ἀόριστο, ἄγονο, ἀνενεργό και ἀδρανές, χωρὶς τάξη, ἀνόμοιο, ἄπειρο, σκοτεινό και χωρὶς ουσία· καθεαυτὸ εἶναι ὁλωσδιόλου και παντοιοτρόπως χωρὶς ὑπαρξή²⁹⁸.

Πῶς ὁμως το κακό αποκτά γενικά κάποια δύναμη με την ανάμειξή του με το αγαθό; Γιατί αὐτό που εἶναι ἐντελώς ἅμοιο του αγαθού δεν ἔχει ούτε κάποιο εἶδος ὑ-

καὶ ὃν ἔστι καὶ βουλητὸν καὶ ἐνδύναμον καὶ δραστήριον, πῶς δυνησεταιί τι τὸ ἐναντίον τᾶγαθῷ τὸ οὐσίας καὶ βουλήσεως καὶ δυνάμεως καὶ ἐνεργείας ἐστερημένον; Οὐ πάντα πᾶσι καὶ πάντῃ
178 τὰ αὐτὰ κατὰ τὸ/ αὐτὸ κακὰ. Δαίμονι κακὸν τὸ παρὰ τὸν ἀγαθοειδῆ νοῦν εἶναι, ψυχῇ τὸ παρὰ λόγον, σώματι τὸ παρὰ φύσιν.

33. Πῶς ὅλως τὰ κακὰ προνοίας οὔσης; Οὐκ ἔστι τὸ κακόν, ἢ κακόν, οὔτε ὃν οὔτε ἐν τοῖς οὖσιν. Καὶ οὐδὲν τῶν ὄντων ἀπρονόητον, οὐδὲ γάρ ἐστι τὸ κακὸν ὃν ἀμιγῆς ὑπάρχον τοῦ ἀγαθοῦ. Καὶ εἰ μὴδὲν τῶν ὄντων ἀμέτοχον τοῦ ἀγαθοῦ, κακὸν δὲ ἢ ἔλλειψις τοῦ ἀγαθοῦ, οὐδὲν δὲ τῶν ὄντων ἐστέρηται καθόλου τοῦ ἀγαθοῦ, ἐν πᾶσι τοῖς οὖσιν ἢ θεία πρόνοια, καὶ οὐδὲν τῶν ὄντων ἀπρονόητον. Ἀλλὰ καὶ τοῖς γινομένοις κακοῖς ἀγαθοπρεπῶς ἢ πρόνοια κέχρηται πρὸς τὴν αὐτῶν ἢ ἄλλων ἢ ἰδικὴν ἢ κοινὴν ὠφέλειαν καὶ οἰκείως ἐκάστου τῶν ὄντων προνοεῖ.

Διὸ καὶ τὸν εἰκαῖον τῶν πολλῶν οὐκ ἀποδεξόμεθα λόγον, οἱ χρῆναί φασι τὴν πρόνοιαν καὶ ἄκοντας ἡμᾶς ἐπὶ τὴν ἀρετὴν ἄγειν, τὸ γὰρ φθεῖ-

παρῆς οὔτε δύναμη. Κι ὅμως, ἀν το ἀγαθὸ εἶναι ον, με βούληση, δύναμη καὶ ἐνεργητικότητα, πῶς ἔχει κάποια δύναμη το ἀντίθετο το ἀγαθοῦ, που εἶναι στερημένο ἀπό ουσία, βούληση, δύναμη καὶ ἐνέργεια; Δεν εἶναι ὅλα στα πάντα καὶ σε κάθε περίπτωση τα ἴδια καὶ κάτω ἀπὸ τις ἰδιες συνθήκες κακὰ. Για τον δαίμονα κακὸ εἶναι ἡ παρέκκλιση ἀπὸ τον ἀγαθόμορφο νοῦ· για τὴν ψυχὴ ἡ παρέκκλιση ἀπὸ τὴ λογικὴ· για το σῶμα ἡ παρέκκλιση ἀπὸ τὴ φύση²⁹⁹.

33. Πῶς μποροῦν γενικά να ὑπάρχουν τα κακὰ τὴ στιγμὴ που ὑπάρχει πρόνοια; Το κακὸ, ὡς κακὸ, οὔτε ὑπαρξὴ ἔχει οὔτε βρίσκεται μέσα στα ὄντα. Καὶ κανένα ἀπὸ τα ὄντα δεν βρίσκεται ἐκτὸς προνοίας, γιατί το κακὸ δεν ἔχει οὔτε καν ὑπαρξὴ, ἀν εἶναι ἀνεξάρτητο ἀπὸ το ἀγαθὸ. Κι ἀν κανένα ἀπὸ τα ὄντα δεν εἶναι ἀμέτοχο τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακὸ εἶναι ἡ ἔλλειψη τοῦ ἀγαθοῦ, ἐνὼ κανένα ἀπὸ τα ὄντα δεν στερεῖται ἐντελῶς το ἀγαθὸ, τότε σε ὅλα τα ὄντα ὑπάρχει ἡ θεία πρόνοια καὶ κανένα ἀπὸ τα ὄντα δεν εἶναι ἐκτὸς προνοίας³⁰⁰. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς που γίνονται κακοὶ ἡ πρόνοια τοὺς χρησιμοποιεῖ κατὰ τρόπο ἀγαθοπρεπὴ για ὠφέλεια τῶν ἰδίων ἢ ἄλλων, ἀτομικὴ ἢ κοινὴ, καὶ προνοεῖ για το καθένα ἀπὸ τα ὄντα κατὰ τρόπο που τοῦ ταιριάζει.

Γι' αὐτὸ καὶ δεν θα ἀποδεχθούμε τον πρόχειρο λόγον τῶν πολλῶν, οἱ οποίοι λένε ὅτι πρέπει ἡ πρόνοια να μας ὁδηγεῖ στην ἀρετὴ καὶ χωρὶς τὴ θέλησή μας³⁰¹. το να

ραι φύσιν οὐκ ἔστι προνοίας. Ὅθεν ὡς πρόνοια τῆς ἐκάστου φύσεως σωστική τῶν αὐτοκινήτων ὡς αὐτοκινήτων προνοεῖ καὶ τῶν ὅλων καὶ τῶν καθ' ἑκάστον οἰκείως ὅλῳ καὶ ἐκάστῳ, καθ' ὅσον ἡ τῶν προνοουμένων φύσις ἐπιδέχεται τὰς τῆς ὅλης καὶ παντοδαπῆς προνοίας ἐκδιδομένας ἀναλόγως ἐκάστῳ προνοητικὰς ἀγαθότητας.

179 34. Οὐκ ἄρα ὃν τὸ κακόν, οὐδὲ ἐν τοῖς οὓσι τὸ κακόν. Οὐδαμοῦ γάρ τὸ κακόν, ἢ κακόν. Καὶ τὸ γίνεσθαι τὸ κακόν οὐ κατὰ δύναμιν, ἀλλὰ δι' ἀσθένειαν. Καὶ τοῖς δαίμοσιν, ὃ μὲν εἴσι, καὶ ἐκ τ' ἀγαθοῦ καὶ ἀγαθόν. Τὸ δὲ κακόν αὐτοῖς ἐκ τῆς τῶν οἰκείων ἀγαθῶν ἀποπτύσεως, καὶ ἀλλοιώσεως/ ἢ περὶ τὴν ταυτότητα καὶ τὴν ἕξιν ἀσθένεια τῆς
προσηκούσης αὐτοῖς ἀγγελιοπρεποῦς τελειότητος. Καὶ ἐφίενται τοῦ ἀγαθοῦ, καθ' ὃ τοῦ εἶναι καὶ ζῆν καὶ νοεῖν ἐφίενται. Καὶ εἰ οὐκ ἐφίενται τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ μὴ ὄντος ἐφίενται. Καὶ οὐκ ἔστι τοῦτο ἔφεσις, ἀλλὰ τῆς ὄντως ἐφέσεως ἁμαρτία.

35. Ἐν γνώσει δὲ ἁμαρτάνοντας καλεῖ τὰ λόγια τοὺς περὶ τὴν ἄληστον τοῦ ἀγαθοῦ γνῶσιν ἢ τὴν ποίησιν ἐξασθενοῦντας καὶ τοὺς εἰδότας «τὸ θέλημα» καὶ μὴ ποιοῦντας, τοὺς ἀκηχοῦτας μὲν,

ἀλλοιώνει τῇ φύσει δεν εἶναι χαρακτηριστικό τῆς πρόνοιας. Επομένως, ὡς πρόνοια που διασώζει τὴ φύση καθε ὄντος, προνοεῖ γιὰ τὰ αὐτεξούσια ὡς αὐτεξούσια³⁰² καὶ γιὰ τὰ συνολικά καὶ τὰ καθ' ἑκάστον κατὰ τρόπο που εἶναι οἰκείος στο καθολικό καὶ ατομικό, στο βαθμό που ἡ φύση τῶν ἀντικειμένων τῆς πρόνοιας ἐπιδέχεται τις προνοητικές εὐεργεσίες τῆς καθολικῆς καὶ παντοειδούς πρόνοιας, που παρέχονται ἀνάλογα με τὸ κάθε ὄν.

34. Επομένως, τὸ κακὸ δεν εἶναι ὄν οὔτε ἀνήκει στα ὄντα. Πουθενά δεν ὑπάρχει τὸ κακὸ ὡς κακὸ. Καὶ τὸ κακὸ συμβαίνει ὄχι κατὰ δύναμη, ἀλλὰ ἀπὸ ἀδυναμίας. Καὶ ἡ οὐσία τῆς ὑπαρξῆς τῶν δαιμόνων προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀγαθὸ καὶ εἶναι ἀγαθὴ. Τὸ κακὸ σ' αὐτοὺς προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐκπτώση τῶν ἀγαθῶν τῆς φύσεως τοὺς καὶ ἀλλοίωση εἶναι ἡ ἀδυναμία τοὺς νὰ παραμείνουν σταθεροί στὴν κατοχὴ τῆς ἀγγελικῆς τελειότητος που τοὺς ταιριάζει³⁰³. Επιθυμοῦν τὸ ἀγαθὸ, στο βαθμὸ που επιθυμοῦν τὴν ὑπαρξή, τὴ ζωὴ καὶ τὴ νόηση. Στὸ βαθμὸ ὅμως που δεν επιθυμοῦν τὸ ἀγαθὸ, επιθυμοῦν τὸ μὴ ὄν. Καὶ δεν εἶναι αὐτὸ ἔφεση, ἀλλὰ ἀστοχία τῆς πραγματικῆς ἐφέσεως.

35. Οἱ Γραφεὶς ὀνομάζου «ἐν γνώσει ἁμαρτάνοντας» αὐτοὺς που παρουσιάζονται ἀδύναμοι σχετικὰ με τὴν ἀληθινὴ³⁰⁴ γνώση ἢ τὴν πραγματοποίηση τοῦ ἀγαθοῦ³⁰⁵ καὶ αὐτοὺς που γνωρίζουν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ³⁰⁶ καὶ δεν τὸ ἐκτελοῦν· ἐπίσης αὐτοὺς που ἔχουν ἀκούσει μὲν, ἀλλὰ

ἀσθενοῦντας δὲ περὶ τὴν πίστιν ἢ τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἀγαθοῦ. Καὶ ἀβουλήτόν τισι τὸ «συνιέναι τοῦ ἀγαθοῦ» κατὰ τὴν παρατροπὴν ἢ τὴν ἀσθένειαν τῆς βουλήσεως. Καὶ ὅλως τὸ κακόν, ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν, ἀσθένεια καὶ ἀδυναμία καὶ ἔλλειψις ἐστὶν ἢ τῆς γνώσεως ἢ τῆς ἀλήστου γνώσεως ἢ τῆς πίστεως ἢ τῆς ἐφέσεως ἢ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀγαθοῦ.

Καίτοι φαίη τις· Οὐ τιμωρητὸν ἡ ἀσθένεια, τοῦναντίον δὲ συγγνωστόν. Εἰ μὲν οὐκ ἔξῃν τὸ δύνασθαι, καλῶς ἂν εἶχεν ὁ λόγος. Εἰ δὲ ἐκ τἀγαθοῦ τὸ δύνασθαι τοῦ διδόντος κατὰ τὰ λόγια τὰ προσήκοντα πᾶσιν ἀπλῶς, οὐκ ἐπαινετὸν ἡ τῆς ἐκ τἀγαθοῦ τῶν οἰκείων ἀγαθῶν ἕξεως ἀμαρτία καὶ παρατροπὴ καὶ ἀποφυγὴ καὶ ἀπόπτωσις. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἡμῖν ἐν τοῖς Περὶ δικαίου καὶ θεοῦ δικαιωτηρίου κατὰ δύναμιν ἱκανῶς εἰρήσθω, καθ' ἣν ἱερὰν πραγματείαν ἡ τῶν λογίων ἀλήθεια τοὺς σοφιστικούς καὶ ἀδικίαν καὶ ψεῦδος κατὰ τοῦ θεοῦ λαλοῦντας ἐπερῶράπισεν ὡς παράφρονας λόγους. /

180 Νῦν δὲ ὡς καθ' ἡμᾶς ἀρκοῦντως ὑμνηταὶ τἀγαθὸν ὡς ὄντως ἀγαστόν, ὡς ἀρχὴ καὶ πέρας πάντων, ὡς περιοχὴ τῶν ὄντων, ὡς εἰδοποιὸν τῶν

εἶναι ἀδύναμοι στην πίστη ἢ την πραγματοποίηση του αγαθού. Μερικοί μάλιστα δεν έχουν τη βούληση να κατανοήσουν την ενέργεια της διάπραξης του αγαθού³⁰⁷, εξαιτίας της παρεκτροπῆς ἢ της αδυναμίας της βούλησής τους. Και γενικά το κακό, ὅπως ἔχουμε πει πολλές φορές, εἶναι ἀσθένεια καὶ ἀδυναμία καὶ ἔλλειψη ἢ τῆς γνώσης ἢ τῆς ἀληθινῆς γνώσης ἢ τῆς πίστεως ἢ τῆς ἐφέσεως ἢ τῆς διάπραξης του αγαθού.

Και ὁμως θα μπορούσε να πει κάποιος: ἡ ἀσθένεια δεν εἶναι κάτι που πρέπει να τιμωρεῖται, ἀλλὰ ἀντίθετα κάτι που πρέπει να συγχωρεῖται. Ο λόγος αὐτός θα ἦταν σωστός ἀν δεν υπήρχε στὸν ἄνθρωπο τὸ «δύνασθαι». Ἀν ὁμως τὸ «δύνασθαι» προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀγαθό, που δίνει, σύμφωνα με τις Γραφές, σε ὅλους ἀνεξαιρέτως τὰ χαρακτηριστικά τους³⁰⁸, τότε σίγουρα δεν εἶναι ἐπαινετὴ ἡ ἀδυναμία καὶ παρεκτροπὴ καὶ ἀποφυγὴ καὶ ἀπόπτωσις ἀπὸ τὴν ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ προερχόμενη ἀπόκτηση τῶν ἀγαθῶν τῆς φύσης μας. Ἀλλὰ ὅλα αὐτὰ ἔχουν λεχθεῖ ἀπὸ μας, σύμφωνα με τις δυνατότητές μας, κατὰ τρόπο διεξοδικό στὸ «Περὶ δικαίου καὶ θεοῦ δικαιωτηρίου». Σ' αὐτὴν τὴν ἱερὴ πραγματεία ἡ ἀλήθεια τῶν Γραφῶν ἀπέκρουσε ὡς λόγια παραφροσύνης τὰ σοφιστικά λόγια που ἀποδίδουν στὸν Θεὸ ἀδικία καὶ ψεῦδος³⁰⁹.

Τώρα ὁμως ἔχουμε, ὅσο μας ἦταν δυνατόν, ὑμνήσει ἐπαρκῶς τὸ ἀγαθὸ ὡς πραγματικὰ θαυμαστό, ὡς ἀρχὴ καὶ τέλος τῶν πάντων, ὡς τὴ δύναμη που περιβάλλει ὅλα

οὐκ ὄντων, ὡς πάντων ἀγαθῶν αἷτιον, ὡς τῶν κακῶν ἀναίτιον, ὡς πρόνοια καὶ ἀγαθότης παντελῆς καὶ ὑπερβάλλουσα τὰ ὄντα καὶ οὐκ ὄντα καὶ τὰ κακὰ καὶ τὴν ἑαυτῆς στέρησιν ἀγαθύνουσα, πᾶσιν ἐφετὸν καὶ ἐραστὸν καὶ ἀγαπητὸν καὶ ὅσα ἄλλα ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὁ ἀληθὴς ἀπέδειξεν, ὡς οἶμαι, λόγος.

V. Περὶ ὄντος, ἐν ᾧ καὶ περὶ παραδειγμάτων

1. Μετιτέον δὲ νῦν ἐπὶ τὴν ὄντως οὐσαν τοῦ ὄντως ὄντος θεωνυμικὴν οὐσιωνυμίαν. Τοσοῦτον δὲ ὑπομνήσωμεν, ὅτι τῷ λόγῳ σκοπὸς οὐ τὴν ὑπερούσιον οὐσίαν, ἧ ὑπερούσιος, ἐκφαίνειν, ἄρρητον γὰρ τοῦτο καὶ ἄγνωστόν ἐστι καὶ παντελῶς ἀνέκφαντον καὶ αὐτὴν ὑπεραῖρον τὴν ἔνωσιν, ἀλλὰ τὴν οὐσιοποιὸν εἰς τὰ ὄντα πάντα τῆς θεαρχικῆς οὐσιαρχίας πρόοδον ὑμνῆσαι./

181

Καὶ γὰρ ἡ τάγαθου θεωνυμία τὰς ὅλας τοῦ πάντων αἰτίου προόδους ἐκφαίνουσα καὶ εἰς τὰ ὄντα καὶ εἰς τὰ οὐκ ὄντα ἐκτείνεται καὶ ὑπὲρ τὰ

τα ὄντα, ὡς αὐτό που δίνει μορφή στα μη ὄντα, ὡς αἰτία ὅλων των ἀγαθῶν, ὡς τὴν αἰτία που δεν δημιουργεῖ κακά, ὡς πλήρως τέλεια πρόνοια καὶ ἀγαθότητα, που υπερέχει ἀπὸ τα ὄντα καὶ τα μη ὄντα καὶ που μετατρέπει το κακό καὶ τὴν στέρηση τοῦ εαυτοῦ τῆς σε ἀγαθό, ὡς αὐτό που εἶναι σε ὅλα επιθυμητό καὶ ἐραστό καὶ ἀγαπητό, καθὼς καὶ ὅσα ἄλλα ἀπέδειξε προηγουμένως, ὅπως νομίζω, ο ἀληθινὸς λόγος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε'

Για το ον καὶ για τα «παραδείγματα».

1. Ἀς μεταβούμε τώρα στο ὄνομα τῆς ουσίας, δηλαδή στὴν ὄντως ὑπάρχουσα θεϊκὴ ονομασία τοῦ ὄντως ὑπάρχοντος ὄντος. Θα κάνουμε μόνο τὴν ἐξῆς υπόμνηση: σκοπὸς τοῦ λόγου μας δεν εἶναι νὰ φανερώσουμε τὴν ὑπερούσια οὐσία ὡς πρὸς τὸ ὑπερούσιο τῆς φύσης τῆς (γιατί αὐτό εἶναι κάτι που δεν μπορούμε οὔτε νὰ το ἐκφράσουμε οὔτε νὰ το γνωρίσουμε· εἶναι κάτι ἐντελῶς ἀφανέρωτο που υπερβαίνει καὶ αὐτὴν ἀκόμα τὴ θεία ἐνωσις)³¹⁰, ἀλλὰ νὰ υμνήσουμε τὴν ἐνέργεια τῆς ἀπόλυτης θεϊκῆς ἀρχῆς τῆς οὐσίας, που παρέχει οὐσία στο σύνολο τῶν ὄντων³¹¹.

Γιατί ἡ θεϊκὴ ονομασία τοῦ ἀγαθοῦ, καθὼς παρουσιάζει στο σύνολό τους τὶς ἐνέργειες τοῦ αἰτίου των πάντων, ἐκτείνεται καὶ στα ὄντα καὶ στα μη ὄντα καὶ βρί-